

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Apokalyptické motivy v husitské literatuře

Themes of Apocalypse in Hussite Literature

Nad'a Kudrnáčová

(Česká filologie – Germanistická medievistika)

Vedoucí práce – Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně
a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

.....

V Brně dne 30. dubna 2012.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Janě Kolářové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, čas věnovaný konzultacím a přehlédnutí mých překladů latinských citátů.

1. Úvod	1
1.1 Metoda a cíle práce	2
1.2 Čas apokalyptických nálad	2
1.3 Antikrist	3
1.4 Literární stránka Zjevení Janova	4
1.4.1 Snová logika	4
1.4.2. Snová srozumitelnost	5
1.4.3 Teologie dějin / učení o dvou aiónech	5
2. Jan Milíč z Kroměříže – Kázání o posledním dni a Knížka o Antikristu	6
2.1 Kázání o posledním dni	6
2.1.1 Analýza	7
2.1.1.1 Snová logika	7
2.1.1.2 Snová srozumitelnost	8
2.1.1.3 Teologie dějin / učení o dvou aiónech	9
2.2 Knížka o Antikristu	9
2.2.1 Analýza	9
2.2.1.1 Snová logika textu. Knížka o Antikristu jako zjevení	9
2.2.1.2 Snová srozumitelnost	10
2.2.1.3 Teologie ději / učení o dvou aiónech: časové zařazení Knížky o Antikristu	11
2.3 Antikrist v Kázání o posledním dni a Knížce o Antikristu	13
2.4 Přišel konec času?	14
3. Petr Chelčický – O Šelmě a obrazu jejím, Jiná řeč o Šelmě a obrazu jejím	17
3.1 Analýza	18
3.1.1 Snová logika	18
3.1.2 Snová srozumitelnost	21
3.1.3 Teologie dějin	22
3.2 Antikrist u Chelčického	22
3.3 Přišel konec času? Chelčický jako eschatologický autor	25
4. Jakoubek ze Stříbra – Výklad na Zjevení svatého Jana	27
4.1 Jakoubek a scholastika. Výklad jako sermo	27
4.2 Biblická hermeneutika	32
4.3 Komentář nebo kázání?	34
4.4 Analýza	35
4.4.1 Snová srozumitelnost. Revelatio Jakoubka ze Stříbra	35

4.4.2 Metafory, miles Christi	37
4.4.3 Teologie dějin – časové zařazení	42
4.5 Konec času? Jakoubkova eschatologie a polemika s chiliasmem	43
4.6 Antikrist v pojetí Jakoubka ze Stříbra	46
5. Závěr	48
6. Anotace	51
7. Zusammenfassung	52
8. Seznamy literatury	54
8.1 Primární literatura	54
8.2 Sekundární literatura	55

1. Úvod

Předkládaná magisterská diplomová práce se zabývá vlivem literární stránky Zjevení Janova na pět děl z předhusitské a husitské doby – Knížku o Antikristu a Kázání o posledním dni od Jana Milíče z Kroměříže, Řeč o šelmě a Jinou řeč o šelmě od Petra Chelčického a Výklad na Zjevení svatého Jana od Jakoubka ze Stříbra.

Tato díla jsem vybrala proto, že se obsahově přímo vztahují buď k celé biblické knize (Jakoubkův Výklad), nebo k jednotlivým tématům, o kterých se v Apokalypse píše – dvě šelmy a drak, bitva dobra se zlem. Zároveň bylo mým cílem vybrat díla jak dobou svého vzniku, tak žánrem a způsobem argumentace co nejrozdílnější a taková, kterým dosud nebyla v literární vědě věnována velká pozornost.

Analyzované spisy časově sahají od roku 1367 (Knížka o Antikristu a Kázání o posledním dni) až po rok 1435, krátce po bitvě u Lipan, kdy vznikly Řeči o šelmě od Petra Chelčického. Jakoubek svůj Výklad napsal mezi lety 1420 – 1422, v době, kdy česká reformace přestala být jen náboženským či teologickým problémem a kritikou zkažené církve, ale stala se i vojenským tažením a celonárodním bojem, jak mezi Čechy a Moravany navzájem, tak proti cizím vojskům.

Pokud jde o žánry analyzovaných děl, Milíčovy a Jakoubkovy práce jsou zapsaná kázání nebo podklady pro ně. Otázce toho, jaký je vztah tradovaného textu ke kázání skutečně přednesenému, se budu podrobně věnovat u analýzy Jakoubkova Výkladu. Chelčického spisy patří podle Eduarda Petřů k žánru „řeč“, který se formou výkladu věnuje určitému odbornému problému. Chelčického styl ovšem i přes odborné téma inklinuje k postupům, kterých využívá krásná literatura.¹

Milíčova a Jakoubkova kázání jsou dílem vzdělaných teologů a kazatelů. Oba studovali na Karlově Univerzitě v době, kdy ve středověké vědě ještě převažovala scholastika, a za studií se dobře seznámili s odbornými teologickými texty a komentáři. Petr Chelčický se sice stýkal s kazateli z okruhu Betlémské kaple, znal například spisy Tomáše Štítného a uměl číst latinsky², ale vyšším vzděláním neprošel a pravděpodobně byl svobodný sedlák nebo zeman. Učení kazatelů v Betlémské kapli sice znal, rozhodně ho ale nepřijímal bezvýhradně a neváhal k němu zaujmout

---

1 I když Petřů žánr Chelčického děl označuje jako řeč, většinou jsou jeho spisy řazeny k traktátům.

Petřů, E.: Traktát a řeč jako žánry české literatury 15. století. In: Petřů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Votobia, Olomouc 1996, s. 126, 127.

Protože je pojem traktát nejednoznačný a v 15. století se používal pro označení různých děl, které však měly společný jen krátký rozsah, přiklonila jsem se k označení „řeč“. K různým definicím traktátu viz: Petřů, E.: Traktát a řeč jako žánry české literatury 15. století. In: Petřů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Votobia, Olomouc 1996, s. 118 – 129.

2 „Naše poznámky k přítomné edici Zpráv o svátostech (...) dovoluji však aspoň skoncovat s dojmem, že si Chelčický nedovedl poradit se soudobou traktátovou literaturou, psanou latinsky.“

Molnár, A.: Úvodem. In: Chelčický, P.: *Zprávy o svátostech. O rotách českých. O nejvyšším biskupu Pánu Kristu*. Molnár, A. (ed.). Kalich, Praha 1980, s. 13.

kritický postoj – například v roce 1419 se dostal do sporu s Jakoubkem ze Stříbra kvůli jeho odlišnému stanovisku k boji.³

1.1 Metoda a cíle práce

Uvedená literární díla budu ve své práci zkoumat pod zorným úhlem literární charakteristiky Zjevení Janova (podrobně viz dále). Určím, nakolik jsou užívané metafory ovlivněné nelogickými obrazy Apokalypsy, jestli se autor v díle vyjadřuje k momentu, kdy Zjevení Janovo náhle pochopil lépe než předtím, a s ohledem na učení o dvou věcích (aiónech) světa analyzované dílo časově zařadím. Kromě toho se budu snažit odpovědět na otázku, jestli je autor přesvědčen, že už přišel konec času, a jak si představuje Antikrista.

Tato práce není prací teologickou. Při analýzách nebo tehdy, kdy se vyjadřuji k odbornějším teologickým otázkám, jsem se jistě dopustila určitých zjednodušení nebo nezohlednila některé bohovědné aspekty textu, které nejsou z pohledu literární vědy zajímavé.

1.2 Čas apokalyptických nálad

Apokalypsa fascinovala prakticky celý středověk. Mnoho tehdejších autorů se snažilo její poselství odhalit a vztáhnout události v ní vylíčené na realitu své doby.⁴ Ve středověku patřila k nejkomentovanějším biblickým knihám a její komentátoři zastávali ty nejrozmanitější názory.⁵

Období husitských válek a doba, která mu předcházela, byly více než jiné ovlivněny náladou a poselstvím Zjevení Janova, poslední biblické prorocké knihy, která popisuje události před koncem světa, poslední soud, poražení Kristových nepřátel a ustanovení nového Božího království. K výrazným faktorům, které zvýšený zájem o Apokalypsu podnítily, patřily podle Pavlíny Cermanové především „společenská krize, sociální neklid, náboženské nejistoty a nutnost vyrovnat se s hrozbou a posléze i s přítomností reálného boje v těsně předhusitských a husitských Čechách“ a později to vedlo i k „zažehnutí lidového hnutí, vedeného apokalyptickými vidinami“ i k obnovenému zájmu o Zjevení v kruzích vzdělaných teologů.⁶

Zvýšený zájem o Apokalypsu ovšem vedl i ke vzniku radikálních chiliastických sekt a k rozšíření činnosti zapálených kazatelů, kteří hlásali konec světa. František Šmahel dokonce píše, že se v šedesátých letech 14. století lucemburské Čechy staly „zaslíbenou zemí vizionářů, proroků a

---

3 Petrů, E.: Úvod. In: Chelčický, P.: *Drobné spisy*. Petrů, E. (ed.). Academia, Praha 1966, s. 5 – 15.

4 Cermanová, P.: Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. In: Halama, O. - Soukup, P. (eds.): *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Filosofia, Praha 2006, s. 209.

5 Reidlinger, H. Apokalypse. In: Bautier, R.-H. (ed.): *Lexikon des Mittelalters. Band I*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2003, s. 748, 749.

6 Tamtéž, s. 210.

chiliasťů“⁷ a k těm podnětům, které vedly k zvýšenému zájmu o Zjevení Janovo, přidává ještě vracející se morové epidemie, které Čechy sužovaly od roku 1360.⁸

V letech 1419 a 1420 se v Čechách objevila opravdu radikální chiliastická hnutí. Jan z Jičína předpověděl Kristův příchod na masopustní dny mezi 10. a 14. únorem 1420, o „skonání věků“ mluvily i jiné chiliastické články. Když Kristus v roce 1420 na svět nepřišel, radikální kazatelé jednoduše přesunuli předpovědi obnoveného Kristova království do blízké budoucnosti, případně se odvolali na církev bojující, která se s Kristovými protivníky potýká až do Posledního soudu.⁹

V této době také došlo k zásadní změně v chápání těchto apokalyptických vizí. Mnoho lidí bylo přesvědčeno, že na zemi bude již brzo založeno království Boží a všichni hříšníci budou potrestáni. Idea Božího království pochází většinou od vizionářů, proroků a stala se jakýmsi heslem označujícím dokonalou radost a návrat ráje. Na druhé straně se však stalo heslo „čas odplaty“, jak jej formuloval tábořský kněz Jan Čapek, ospravedlněním agrese a násilí.¹⁰

V literatuře této doby tak najdeme jak odborná teologická díla o Antikristu a výklady Zjevení Janova, tak nejrůznější záznamy reflektující události, které jsou podle Zjevení spojeny s přicházejícím koncem světa. Aktuální se stala i otázka ospravedlnění fyzického násilí v boji, ke které se kromě zmíněného radikála Jana Čapka vyjadřovali například Petr Chelčický nebo Jakoubek ze Stříbra.

1.3 Antikrist

Jedním z příznaků blížícího se konce světa je příchod Antikrista, falešného proroka, který popírá Krista. Tato představa platila prakticky po celý středověk a je zachycena samozřejmě také v literárních dílech.¹¹

Slovo Antikrist, řecky ἀντίχριστος, je v celé Bibli jen čtyřikrát, v první a druhé epištole Janově. Díky dvojitému významu předložky ἀντί – místo koho nebo proti – může označovat buď někoho, kdo se staví na Kristovo místo, nebo je to ten, který se staví proti Kristově nauce a šíří nepravé učení.¹²

Celé jeho pojetí ale není zcela jasné; lze ho pochopit na pozadí boje, kde proti sobě stojí Bůh

---

7 Šmahel, F.: *Husitská revoluce. Struktury, procesy, ideje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 282.

8 Tamtéž, s. 282.

9 Tamtéž, s. 286, 287.

10 Potestà, G. L.: Radical Apocalyptic Movements in the Late Middle Ages. In: McGinn, B. (ed.): *The Encyclopedia of Apocalypticism. Volume 2. Apocalypticism in western history and culture*. Continuum, New York 2003, s. 128.

11 Petrů, E.: Antikrist a znamení konce ve starší literatuře. In: Čechová, M. (ed.): *Konec a začátek v jazyce a literatuře: sborník z mezinárodní konference: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2001, s. 244.

12 Claret, B. J.: Antichrist. In: Kasper, W. (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 1*. Herder, Freiburg, 1993, s. 744.

a satan se svými pozemskými spojenci, kteří se snaží překazit Boží záměr spásy.¹³ Na Antikristově straně stojí jak Babylon, tak apokalyptický drak a šelma.¹⁴ Skrze Antikrista také působí satan.¹⁵

V patristické exegezi byl Antikrist chápán především jako jednotlivec, který s pomocí satanovy moci před koncem světa svádí a pronásleduje lid. Později se ve středověku rozšířilo pojetí vtěleného Antikrista; objevuje se nejen v teologických komentářích, ale našlo značný ohlas i v literatuře. Reformátoři (například Matěj z Janova, Viklef nebo husité) ztotožnili s Antikristem papeže. Tak se Antikrist stal „literární zbraní“ v boji proti papežství.¹⁶

Právě nejednoznačnost ve výkladu pojetí Antikrista vedla často k tomu, že za Antikrista byly označovány například i šelmy, drak nebo jejich části těla ze Zjevení. Karel Koutský cituje několik anonymních latinských středověkých komentářů k Apokalypse a Knihu morálních výkladů Řehoře Velikého, ve kterých je Antikrist jedenáctým rohem šelmy, drakem, šelmou.¹⁷

1.4 Literární stránka Zjevení Janova

Při analýze se zaměřím na tři následující aspekty uvedených děl, které mají společné s literárními stránkami Apokalypsy. Snový charakter textu Apokalypsy a zvláštní časová zakotvenost mohou podle Jiřího Mrázka pomoci čtenáři lépe se vyrovnat se zvláštním jazykem Zjevení,¹⁸ a zároveň spojují jak některé teologické informace, které jsou ve Zjevení obsaženy, tak literární vlastnosti textu.

1.4.1 Snová logika

Text, který apokalyptik píše, má charakter více podobné snům nebo nočním můrám, jejichž logika je „na první pohled iracionální“. Mrázek jako příklad takové snové logiky uvádí bytosti podobné starcům ze Zj 5,8-14: „Bytosti podobné starcům mohou padat k zemi před trůnem, a přitom mávat kadidlem (k čemuž je obvykle potřeba nejméně jedné ruky) a hrát na loutnu (k čemuž je potřeba obou).“¹⁹

Ve většině apokalyptické literatury se v textu mísí záznam autorova vidění s literární fikcí, a snaha o rozlišení jednoho od druhého často končí pouhými domněnkami.²⁰

13 Rigaux, B. - Grelot, P.: Antikrist. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad, 1991, s. 9, 11.

14 Audusseau, J. - Grelot, P.: Babylon. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991 s. 20.

15 Lyonnet, S.: Satan. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 421.

16 Claret, B. J.: Antichrist. In: Kasper, W. (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 1*. Herder, Freiburg 1993, s. 746.

17 Koutský, K.: *Draci středověkého světa*. Mladá Fronta, Praha 2005, s. 52 – 85.

18 Mrázek, J.: *Zjevení Janovo*. Centrum biblických studií AVČR a UK, Praha 2009, s. 10.

19 Tamtéž, s. 11.

20 Tamtéž, s. 10, 11.

1.4.2 Snová srozumitelnost

Také pochopení toho, co Apokalypsa říká, je podobné chápání snů. Stejně jako jsou sny někdy srozumitelné a jindy nesmyslné, „tak i Zjevení v některých dobách ‚mlčí‘ - podobně jako se může stát, že sen, dříve nejasný, pochopíme až po té, co se něco stane.“ Poselství Zjevení bývá aktuální často v těch chvílích, kdy se společenství ocitá v krizi. Zároveň ale nemá své adresáty vystrašit: Zjevení je „dobrá správa do špatné doby“ a právě naděje je pro její chápání velmi důležitá. „Lakmusovým papírkem správného pochopení je, zda nás Apokalypsa straší, nebo naopak dodává odvahy. Zjevení je „ve svém živilu“ v dobách, kdy to, co popisuje, je realitou okolo nás, a už jenom to, že ji vysloví a pojmenuje, vnímáme jako osvobozující.“²¹

1.4.3 Teologie dějin / učení o dvou aiónech

Zbývá se ještě zamyslet nad dobou, o které Zjevení mluví. Čas, ve kterém se popisované události odehrávají, stojí ve dvou různých dobách. Heinz Giesen čas Zjevení popisuje jako dobu „na konci prvního času světa. (...) Historie jako celek směřuje vstříc svému konci.“²² Současný věk (řecky ὁ αἰών) je podle apokalyptika zlý; zároveň ale již začíná aión nový a oba existují vedle sebe. Ve starém aiónu vládou Boží protivníci a jejich pozemští služebníci, kteří útočí na křesťany. Zabránit tomu, aby kvůli těmto útokům křesťané odpadli od víry a přišli o spásu, je úkol Zjevení.²³

Avšak dějiny jako celek (i přes tuto dualitu) stále směřují odněkud někam a nevymkly se Stvořiteli z ruky.²⁴ Analyzovat současný čas je ale možné pouze s ohledem na ten čas, který teprve přichází. Tuto kategorii „věků“ považuje Petr Pokorný za nejdůležitější z těch nových vyjadřovacích prostředků a myšlenkových kategorií, které apokalyptika přinesla.²⁵

Nutno poznamenat, že taková představa o čase, o které mluví Apokalypsa, není pro celý středověk nic výjimečného. Čas ve středověké křesťanské koncepci je čas silně lineárně orientovaný, eschatologický: míří ke svému konci, k Poslednímu soudu, k věčnosti, která jej zruší.²⁶

---

21 Tamtéž, s. 12.

22 Giesen, H.: *Kniha Zjevení apoštola Jana*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 13.

23 Tamtéž, s. 15 a 18.

24 Mrázek, J.: *Zjevení Janovo*. Centrum biblických studií AVČR a UK, Praha 2009, s. 12.

25 Pokorný, P.: *Literární a teologický úvod do Nového Zákona*. Vyšehrad, Praha 1993, s. 260.

26 Le Goff, J.: Čas. In: Le Goff, J. (ed.): *Encyklopedie středověku*. Vyšehrad, Praha 2002, s. 93, 94.

2. Jan Milíč z Kroměříže – Kázání o posledním dni a Knížka o Antikristu

2.1 Kázání o posledním dni

V roce 1367 se Milíč²⁷ vydal na cestu do Říma za papežem Urbanem V., který se měl vrátit z „babylonského zajetí“ (sídli v té době v Avignonu) zpátky do Itálie. Milíč doufal, že mu papež, který měl pověst téměř svatého muže, pomůže odhalením pravého Antikrista vyřešit nejistoty, které ho v posledních letech trápily.

V šedesátých letech 14. století totiž Milíč začínal nabývat přesvědčení, že se přiblížila doba skonání světa a posledního soudu – tedy i příchod Antikrista na zem. Podle citátů z Matouše a proroka Daniele nakonec Milíč došel k názoru, že Antikrist má přijít na zem mezi lety 1365 – 1367, tedy v jeho současnosti. V této době Antikrista chápal jako skutečnou osobu, a protože právě v těchto letech vedl císař Karel IV. vojenské tažení v Německu (podle Milíče protiprávní), ztotožnil Antikrista se samotným vladařem.²⁸ Milíč byl následně na příkaz arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi uvězněn a dvěma věhlasným současným teologům byl vydán příkaz k prostudování Milíčových spisů, jestli v nich není nic kacířského. Ani Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova, ani vyšehradský děkan Vilém z Hazenburka však v Milíčových dílech nic špatného nenašli, a Milíč sám byl z vězení propuštěn. Hnán touhou nechat se u největší církevní autority poučit o tom, kdo Antikristem opravdu je, vydal se na cestu do Říma.

Když Milíč spolu se svým přítelem a knězem Dětrichem do Říma dorazil, papež tam ještě nebyl. Rozhodli se proto na něho počkat. Milíč po nějaké době (snad vlivem askeze, půstu a častých modliteb) uslyšel hlas, který mu přikazoval, aby Římanům veřejně kázal o Antikristově příchodu.²⁹ Ve svém kázání ještě chtěl lid povzbuzovat, aby se za papeže a císaře modlili, aby tak mohli dobře vést stát a církev. Milíč sám o tom později v Knížce o Antikristu píše následující: „Zatím však vnikl do mne duch páně tak, že jsem se nemohl zdržet, neboť mi pravil v srdci: Jdi, oznam veřejně listem, který přibiješ na dveře chrámu svatého Petra, jako jsi obvyčejně oznamoval v Praze svá kázání, že budeš kázat o příchodu Antikristově a že napomeneš kněžstvo i lid k modlitbám za našeho pana papeže a za našeho pana císaře, aby tak spořádali církev svatou ve věcech duchovních i světských,

---

27 V odborné literatuře je česká podoba kazatelova jména uváděna v různých podobách: Milíč z Kroměříže (Kaňák, Nechutová, Loskot), Milíč z Kroměříže (Molnár, Palacký, Chytil, Kalista) nebo Jan Milíč z Kroměříže (Lexikon české literatury, Výbor z české literatury doby husitské, Petruš, Kolář). Budu se, stejně jako u českého názvu pro Libellus de Antichristo, držet Lexikonu české literatury.

28 Milíč při kázání o Antikristovi mezi posluchači uviděl císaře Karla, ukázal na něj prstem a volal: „Ty jsi ten veliký Antikrist!“

Loskot, F.: *Milíč z Kroměříže. Otec české reformace*. Volná myšlenka, Praha 1911, s. 66.

29 Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 23, 24.

aby věřící bezpečně a dokonale sloužili stvořiteli; a ono kázání napíšeš, aby tvá slova nebyla zkomolena a aby se věc rozšířila (...).“³⁰

Své kázání Milíč ohlásil vyhláškou na dveřích kostela svatého Petra, tím na sebe ale kromě zamýšleného publika upozornil i inkvizici. Jak on sám, tak jeho průvodce Dětrich byli uvězněni a Milíč své Kázání³¹ o posledním dnu, *Sermo de die novissimo*, musel vyložit před zvláštním shromážděním.³² Inkvizitor ale poznal, že Milíč neřekl všechno, a donutil ho jeho předchozí výklad doplnit. Tak vznikl ještě spis *Libellus de Antichristo*, Knížka o Antikristovi.³³

Kázání o posledním dni velmi plasticky a sugestivně popisuje, co se stane, až nastane konec času a světa a přijde poslední soud. Podle Milíče je den Páně blízko, ale na světě je mnoho těch, kteří zbloudili z pravé cesty. Před Kristovým návratem na zem přijde Antikrist a nastane rozchod církvi s duchovní poslušností. Antikrist se narodí v Babyloně jako dítě z pokolení Dan a Židé a odpadlí od víry si budou myslet, že on je pravý Mesiáš, a budou ho vzývat, zatímco pravověrní křesťané budou trpět. Antikrist zabije Eliáše a Enocha, spálí knihy pravé víry a odsoudí pravé učení („pravý Zákon“). Bůh ale na svět pošle svatého Michala, který Antikrista porazí, a ti, kteří byli svedeni na cestu nepravého Antikristova učení, budou mít možnost se vrátit zpátky k pravé víře, Bůh jim prokáže milosrdenství. V čas, který nikdo nezná, se pak zatmí měsíc, slunce i hvězdy, a v patnácti dnech přijde patnáct znamení konce světa³⁴ a nastane to, co je popisováno ve Zjevení Janově. Přijde konec slitování nad bezbožníky, konečný boj mezi Kristem a jeho protivníky, poslední soud a věčné zavržení hříšníků.

2.1.1 Analýza

2.1.1.1 Snová logika

Na rozdíl od „pokračování“ Kázání, Knížky o Antikristu, jsou všechny metafory v dochovaném textu kázání vysvětlitelné v rámci běžné logiky. V návaznosti na silný vliv imaginace Zjevení Janova na Milíčovo Kázání bych však ráda upozornila na některé Milíčovy obrazy, které se vyskytují jak v biblickém textu, tak v Kázání. Mým cílem zde není podat úplný výčet všech motivů

---

30 Z Kroměříže, M.: *Knížka o Antikristu*. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 56, 57.

31 Kaňák používá názvy *Řeč* nebo *Kázání o posledním dnu*, Loskot *Řeč o posledním dnu*.

32 Loskot i Kaňák se shodují na tom, že Milíč kázání nejprve přednesl a teprve pak zapsal.
Loskot, F.: *Milíč z Kroměříže. Otec české reformace*. Volná myšlenka, Praha 1911, s. 113.

Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 24.

33 Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 25.

34 Těchto patnáct znamení přicházejícího konce světa se ve středověké literatuře v různých obměnách opakovalo prakticky od desátého století. Patnáct hrůzných událostí (hořící řeky a moře, krvavá rosa, kosti vstávající z mrtvých) bylo formulováno na základě některých míst v Bibli – Mt 24, Mk 13, Lk 21.

Dinzelbacher, P.: *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 110.

včetně všech jim odpovídajících veršů Apokalypsy, pouze upozornit na nejvýraznější z nich.

<u>Milíč</u>	<u>Zjevení Janovo</u>
Sedm andělů s polnicemi ³⁵	Zj 8,7 a následující
Židé a odpadlí od víry budou vzývat Antikrista jako pravého Mesiáše	Zj 13: šelma ³⁶ a ti, kteří ji uctívají
Michal bojuje s drakem	Zj 12,7
Devátý znak přicházejícího konce světa:	
zemětřesení	Zj 6,12; 8,5; 11,13; 16,18
Oheň sestupující z nebe	Zj 8,7
Zatmění slunce	Zj 6,12

2.1.1.2 Snová srozumitelnost

V Kázání o posledním dni nic o tom, že by Milíč některé z biblických textů (ať už prorockou knihu Danielovu nebo Zjevení Janovo) začal po nějaké události nebo po obdržení nějaké zprávy chápat jinak, není. Dochovaný text kázání se ale s velkou pravděpodobností přesně neshoduje s tím, co Milíč ústně přednesl. Jaroslav Kolár dochované texty středověkých kázání označuje spíše jako „sbírku materiálu pro vlastní kázání. Autentická prezentace těchto traktátů nespočívá ovšem v napsaném, nýbrž v tom, co bylo předneseno.“³⁷ V návaznosti na to, co Milíč napsal v Knížce o Antikristu – začal o něm uvažovat už v Čechách, ale až v Římě vše lépe pochopil („A tak jsem

35 Umístění andělů s polnicemi do exegetického textu je v teologické literatuře jedinečné; Pavel Kolář ve své studii o Kázání dokonce píše, že se (dle jeho dosavadního bádání) v žádném z dochovaných komentářů k Apokalypse nevyskytuje.

Kolář, P.: Milíč's *Sermo de die novissimo* in Its European Context [online, cit. 15. 11. 2011.]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 5, part I.* Praha, 1998, s. 63. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.

36 Šelma = Antikrist. Šelmy v Apokalypse navozují představu konce časů. První z nich pronásleduje skutečné věřící (Zj 13,1 - 10), druhá svádí lid, aby se klaněl první šelmě (Zj 13,11 - 18).

Audusseau, J. - Grelot, P.: Babylon. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie.* Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 20.

Rigaux, B. - Grelot, P.: Antikrist. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie.* Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 10.

37 Kolár, J.: Z diskuse po přednesení příspěvku Jany Nechutové z cyklu přednášek o kultuře a literatuře středověku na FF UK Praha, 1998.

Nechutová, J.: Literatura – ancilla theologiae. In: Jiroušková, L. (ed.): *Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku. Sborník přednášek proslovených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku.* KLP, Praha 1998, s. 67.

Latinské kázání, které hodlal Milíč proslovit, bylo určeno pro vzdělané publikum a taková kázání, jak píše Vilikovský, byla na rozdíl od „běžných“ kázání připravena předem a vyznačovala se dokonalým formálním provedením (například kázání synodální nebo kázání M. Vojtěcha Raňkova). Milíč si ale kázání nepřipravoval v klidu předem, ale psal ho pod nátlakem a ve vězení, formálnímu vylepšování se z pochopitelných důvodů příliš nevěnoval.

Vilikovský, J.: *Pisemnictví českého středověku.* Universum, Praha 1948, s. 115, 116.

počal tehdy v Římě jasněji rozumět tomu, co mne o této věci v Čechách jen napadlo.³⁸), se však lze domnívat, že snad i v ústním podání Kázání o posledním dni mohl říci i něco o tom, že se mu Zjevení Janovo nyní jeví jako srozumitelnější.³⁹

2.1.1.3 Teologie dějin / učení o dvou aiónech

Celý text kázání obsahuje pouze jednu zmínku, která by text umožnila zařadit k jednomu nebo druhému věku světa: na základě tohoto určení ještě konec času nepřišel a nikdo ani nebude přesně vědět, kdy oněch patnáct znamená oznamujících konec světa nastane. „(...) Nikdo neví, než sám Bůh, kdy nastane oněch patnáct znamená, jež se uskuteční v patnácti dnech. Proto by bylo pošetilé říci den či hodinu, poněvadž to nikdo neví, ale raději má každý přiznati, že to neví.“⁴⁰

Je zajímavé, že Milíč použil jiný způsob výpočtu příchodu Antikrista na zem v Kázání o posledním dni a v Knížce o Antikristu. Sice v obou případech vyšel z číselných údajů v Danielově prorocství, v Kázání s nimi však počítal (podobně jako sv. Jeroným) jako se dny, v Knížce o Antikristu ale operuje s počtem let.⁴¹

2.2 Knížka o Antikristu

V literatuře a edicích se liší jak původní latinský, tak do češtiny přeložený název Milíčova spisku. V první edici latinského originálu (1890) Ferdinand Menčík dílo pojmenoval *Prophetia et revelatio de Antichristo, Prorocství a zjevení o Antikristu*, *Lexikon české literatury a Latinská literatura českého středověku* uvádí název *Libellus de Antichristo, Knížka o Antikristu*; Loskot a Kaňák, autoři dvou monografií, název překládají jako *Knížky o Antikristu*.⁴²

Ve své práci budu používat název *Knížka o Antikristu* a pracovat s překladem A. Molnára a J. Vilikovského z Výboru z české literatury doby husitské 1.

2.2.1 Analýza

2.2.1.1 Snová logika textu. Knížka o Antikristu jako zjevení

Milíč na úvod spisu říká, že na začátku historie spjaté se vznikem knihy, totiž s jeho přesvědčením o tom, že Antikrist již přišel, se nacházel ve „vytržení ducha“ – „fui in spiritu“.⁴³

38 Z Kroměříže, M.: *Knížka o Antikristu*. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 56.

39 Viz dále analýzu *Knížky o Antikristu*.

40 Z Kroměříže, M.: *Kázání o posledním dni Páně*. In: Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 113.

41 Kolář, P.: *Milíč's Sermo de die novissimo in Its European Context* [online, cit. 28. 11. 2011.]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 5, part I*. Praha, 1998, s. 59. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.

42 Kaňák kolísá mezi *Knížky* a *Knížka o Antikristu*, bez zjevného důvodu.

43 Z Kroměříže, M.: *Knížka o Antikristu*. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 55.

Tento obrat se nachází také na začátku Zj, když Jan uvádí své dopisy sedmi církvím: Zj 1, 10: „fui in spiritu in dominica die (...)“.

V tomto vytržení k Milíčovi promluvil v jeho srdci hlas, a Milíč tak v podstatě jen zapisuje, co je mu „diktováno“: „duch, který zde mluví“.⁴⁴ Hlas ducha zazněl „ve vnitřním sluchu mého srdce“.⁴⁵

Text, který Milíč napsal, sám popisuje jako „pro povrchního soudce příliš smělý“⁴⁶, pokud jde ale o metafory, které v textu užívá, nejsou (až na jednu, viz dále) ani četné, ani snové, iracionální.

Snovou metaforou je popis Goga a Magoga. „Gog a Magog, což je totéž co střecha“⁴⁷, poněvadž ukryti pod střechou svého pokrytectví ukazují Krista ve vnitřku nebo na poušti své nepravosti.⁴⁸

Gog a Magog, sami popisováni jako něco zastřešujícího, mají ve svém vnitřku – evidentně neprůhledném nebo neviditelném, ukazovat Krista: přitom není v běžné, „nesnové“ logice myslitelné, aby něco ukrytého pod střechou bylo vidět zvenčí. Druhou část metafory, „poušť nepravosti“, je možno vyložit s ohledem na citát ze Zj, kde se Gog a Magog objevují, Zj 20, 7-9: „A když se vyplní tisíc let, propuštěn bude satan z žaláře svého. I vyjde, aby svodil národy, kteříž jsou na čtyřech stranách země, Goga a Magoga, a aby je shromáždil k boji, kterýchžto počet jest jako písku mořského. I vstoupili na šířku země, a obklíčili stany svatých, i to město milé, ale stoupil oheň od Boha s nebe, a spálil je.“ Gog a Magog, pod vládou satana, budou Bohem zničeni – svou nepravostí, přesněji řečeno jejím koncem, tak ukážou Boha.

2.2.1.2 Snová srozumitelnost

Milíč podle svých slov o Antikristu začal uvažovat už v Čechách, ale až v Římě mu jeho vlastní úvahy začaly dávat lepší smysl: „A tak jsem počal tehdy v Římě jasněji rozumět tomu, co

---

Z Kroměříže, M.: Prophecia et revelatio de Antichristo. In: Menčík, F.: *Milíč a dva jeho spisy z r. 1367*. Věstník královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická. Praha 1890, s. 328.

44 Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 55.

45 Tamtéž, s. 55.

46 Tamtéž, s. 61.

47 V originále „(...) Gog et Magog dicuntur, quod idem est, quod tectum et de tecto (...)“ Z Kroměříže, M.: Prophecia et revelatio de Antichristo. In: Z Kroměříže, M.: Prophecia et revelatio de Antichristo. In: Menčík, F.: *Milíč a dva jeho spisy z r. 1367*. Věstník královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická. Praha 1890, s. 334.

Tectus – kryt, střecha, krov, půda, strop; tectus – krytý, ukrytý, skrytý, utajený.

Pražák, J. et al.: *Latinsko-český slovník*. Česká grafická unie, Praha 1929, s. 1193.

V překladu M. Kaňáka a K. Červeného „tectum et de tecto“ přeloženo jako „kryt a odkryt“.

Z Kroměříže, M.: Milíčův traktát o Antikristovi. In: Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 126.

48 Tamtéž, s. 60.

mne o této věci v Čechách jen napadlo.“⁴⁹

Papež, nejdůležitější příjemce zprávy, kterou Milíčovi předal duch, díky Milíčově radě získá možnost pochopit Apokalypsu Janovu, kterou mu „Kristus otevře“.⁵⁰ Duch Milíčovými ústy radí, aby papež svolal do Říma ekumenický sněm, kde „by všichni biskupové dostali naučení, jak napravit poklesky své a svých.“⁵¹

Pochopení obsahu sdělení je tedy vázáno na dvě události. První z nich je důležitá pro posla, kterému duch zprávu vyjevil – až v Římě pochopil, co mu bylo zjeveno. Druhá se týká papeže, na kterého se duch obrací – pokud svolá ekumenický koncil, pochopí text Zjevení Janova v kontextu současného stavu církve.

2.2.1.3 Teologie dějin / učení o dvou aiónech: časové zařazení Knížky o Antikristu

Latinský název Milíčova díla odkazuje k Apokalypse – Prophecia et revelatio⁵² de Antichristo – stejně jako je Zjevení kniha prorocká,⁵³ tak i název Milíčova díla by chtěl poukazovat k budoucnosti. Na rozdíl od Zjevení ale Milíčovo dílo přímo nepopisuje budoucnost, ale současnost. Budoucnost není (jako v Apokalypse) pevně dána obsahem zjeveného, nebyla Milíčovi duchem, který k němu promlouval, odhalena.

Podle Milíče je jeho současnost dobou, kdy již přišel Antikrist na svět. Jestli však opravdu podle Libellus Milíč a jeho současníci žijí v době dvou věků, v čase posledního soudu, není z textu jasné: Milíč sám uvádí protichůdné názory. V následujících odstavcích shrnu ty údaje z textu, díky kterým by mohla být Knížka o Antikristu časově určena.

V první kapitole Libellus duch Páně, který k Milíčovi promluvil, se v tomto smyslu nevyjadřuje jednoznačně: „I řekl jsem: Kdo je to jmenovitě? Či snad je to onen velikán, jehož příchod se čeká na konci světa? A odpověděl mi duch: Není ti dáno v tuto dobu to vědět dokonale, ale jen dohadem.“⁵⁴ Duch tak neříká jednoznačně, že nyní přichází konec času. Antikrist sice přišel, a Milíčovi duch uložil o něm kázat,⁵⁵ ale jestli je to opravdu ten Antikrist,⁵⁶ který přijde na konci

---

49 Tamtéž, s. 56.

50 Tamtéž, s. 61.

51 Tamtéž, s. 60.

52 Revelatio je latinským překladem řeckého ἡ ἀποκάλυψις.

In Scapula, J.: *Lexicon Graeco-Latinum*. Amsterodam 1652, s. 696.

53 Giesen, H.: *Knihy Zjevení apoštola Jana*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 19.

54 Z Kroměříže, M.: *Knížka o Antikristu*. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 59.

55 Tamtéž, s. 56.

56 Ve středověké teologii existovalo více pojetí Antikrista. Milíč v Libellus (ústý ducha) říká, že „Antikristů je mnoho, a kdo ruší a popírá Krista, je Antikrist“.

Z Kroměříže, M.: *Knížka o Antikristu*. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 59.

světa, duch jednoznačně neříká.

Ve druhé kapitole je popsán výpočet data, kdy přišel Antikrist na svět. Milíč přímo necituje to, co mu duch sdělil – jeho výpočet je tedy výsledkem pouze jeho úvah: „(...) soudím tedy, že Antikrist přišel.“⁵⁷ Milíč spočítal jako začátek konce času rok 1365 a dovršení času mělo přijít v roce 1376.⁵⁸

Milíč je toho názoru, že Antikristova přítomnost ve světě jednoznačně ukazuje na to, že se poslední soud blíží: na začátku třetí kapitoly Milíč píše, že konec času je blízko: „Ty však věz: Jest poslední hodina a nastává soudný den.“⁵⁹ Poslední soud, který dovršuje dějiny spásy – blíží se konec historického času, dramatického dualistického zápasu dobra se zlem,⁶⁰ je blízko, a z toho plyne, že se blíží konec světa a Milíčova současnost leží na rozhraní dvou věků.

O několik odstavců dále ovšem Milíč od časového zařazení současnost = poslední hodina upouští a soud je věcí budoucnosti, nikoli přítomnosti: „Antikrist se zjeví, a tak nastane soudný den. Proč však je skryt přesný čas dne soudného a těchto věcí, leda proto, že lidé jsou bezbožní a nerozumějí, ani nechtějí rozumět, nepřijímají lásku pravdy, ale věří lži, takže onen den na ně přijde náhle.“⁶¹

Konečně v poslední, čtvrté kapitole, se Milíč znova odvolává na ducha, který mu přikázal, aby „přivedl církev do stavu spásy“, protože „nastala žeň, to jest skonání světa“.⁶² Na světě už jsou také přítomni Gog a Magog, kteří mají být podle Zjevení zničeni.⁶³

Po shrnutí následujících míst z textu, které Milíčovu současnost zařazují do dějin spásy, vychází následující přehled:

1. Je na světě ten Antikrist, který má přijít na konci světa? Duch: To ti nebude zjeveno.
2. Milíč: Soudím, že Antikrist přišel. Jeho přesný čas ale je skryt.
3. Nastal čas posledního soudu, konec času má přijít v roce 1376.
4. Duch: Nastala žeň, tedy skonání světa. Na světě jsou už přítomni Gog a Magog.

Traktát sám tedy jednoznačnou odpověď po časovém zařazení nedává. Dva argumenty mluví pro to, že Knížka o Antikristu stojí v čase dvou aiónů; dva argumenty mluví proti – sice se

---

57 Tamtéž, s. 57.

58 Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 41.

59 Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 59.

60 Historický čas je podřízen času sakrálnímu („historie zjevení“), který koexistuje s pozemským, světským časem. Čas sakrální a čas světský splývají v čas historický.

Gurevič, A. J.: *Kategorie středověké kultury*. Mladá Fronta, Praha 1978, s. 86 -88.

61 Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 60.

62 Tamtéž, s. 60.

63 Zj 20, 7-9.

připouští, že Antikrist a konec světa přijdou, přesný čas je však skryt. Přesto si myslím, že po přihlídnutí k dalším aspektům Milíčovy tvorby lze říci, že Milíčův apokalyptický tón není výrazem hrozivé vize konce světa. Milíč neříká, že všechna zla, která jsou již ve světě přítomna, může zahubit jen Bůh, ale obrací se k lidem, k papeži, ke kazatelům, kteří mají s Antikristy bojovat. „Nejde o úzkostnou vizi konce světa, kterou příchod Antikrista zahajuje, ale o apel na církevní i světskou moc, jejíž úkol vidí Milíč právě v tom, aby se postavila Antikristovi,“⁶⁴ shrnuje účel a obsah spisu Eduard Petřů.

Hlavní myšlenkou Knížky o Antikristu je výzva k boji – Milíč nebojuje proti církevním autoritám, ale chce, aby kazatelé „vyzbrojeni meči božích slov“⁶⁵ bojovali proti Antikristu.

2.3 Antikrist v Kázání o posledním dni a Knížce o Antikristu

Jak již bylo zmíněno výše, Milíč se myšlenkou Antikrista zaobíral dlouho předtím, než oba analyzované spisy vůbec vznikly, a jeho představy o tom, kým Antikrist je, se samozřejmě vyvíjely: od označení císaře Karla IV. za Antikrista⁶⁶ - tedy Antikrista jako osoby⁶⁷, přes představu Antikrista jako dítěte z pokolení Dan⁶⁸ až k abstraktní představě Antikristů jako těch, kdo popírají Krista.⁶⁹

Peter Morée se domnívá, že stejně jako Milíčovo ztotožnění Antikrista s příslušníkem pokolení Dan, tak jeho označení jako „toho, kdo ruší a popírá Krista“, má morální význam: Antikrist je ten, který slouží Satanovi.⁷⁰

Je zajímavé, že se Milíč při svých představách o povaze Antikrista nedržel předchozích

64 Petřů, E.: Antikrist a znamení konce ve starší literatuře. In: Čechová, M. (ed.): *Konec a začátek v jazyce a literatuře: sborník z mezinárodní konference: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2001, s. 244, 245.

65 Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 60.

66 Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 23.

67 Milíčova představa „hmotného, osobního Antikrista“ netrvala dlouho a po návratu z Říma minula zcela: „Milíč se ve své duši uklidnil, přestal hledat osobního, hmotného Antikrista, pochopil ethickou stránku tohoto učení a odtud také viděl v reformě církve nejlepší prostředek k potírání Antikrista.“

Novotný, V.: *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol. Část I. Do Husa*. J. Otto, Praha 1915, s. 72.

68 „Narodí se v Babylóně, tj. v místě zmatku, bude počato ze semen rodičovských a po početí zlý duch vstoupí do dítěte a tak se narodí a bude živeno. Rovněž je opovržen hodno jeho zrození, protože se narodí z pronárodu Dan (..).“

Z Kroměříže, M.: Kázání o posledním dni Páně. In: Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 110, 111.

69 „Po těchto úvahách řekl jsem duchu, jenž ve mně mluvil: Kdo je Antikrist? A on odpověděl: Antikristů je mnoho, a kdo ruší a popírá Krista, je Antikrist. A jak ho druzí zapírají? Když mlčí a neodvažují se vyznat jeho pravdu před lidmi; ti, kteří poutají pravdu a spravedlnost boží.“

Představu o Antikristu jako členu národa Dan Milíč ani zde zcela neopouští, není ale jádrem jeho představ, je zmíněna pouze na okraj v souvislosti s citátem z Genesis, 49, 17. „Dan, to jest Antikrist, had starý v člověku Antikristovi (...)“.

Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 58, 59.

70 Morée, P. C. A.: *Preaching in fourteenth-century Bohemia. The life and ideas of Milicius de Chremsir († 1364) and his significance in the historiography of Bohemia*. EMAN, Slavkov 1999, s. 68.

teorií na toto téma. „Jeho Libellus jest výsledkem samostatného přemítání. Jde k pramenům, jenž si sám vybírá,“⁷¹ píše o zdrojích Milíčova učení o Antikristu Karel Chytil a také on chápe Milíčovo pojetí Antikrista jako příslušníka pokolení Dan symbolicky („figurative“).⁷² Při takové volnosti zdrojů Milíčových představ o Antikristu lze jen těžko určit, jaké impulzy Milíčovy ideje o této věci utvářely. Jednou z možností, proč Milíč opustil svou představu realistického Antikrista, by mohly být ještě za Milíčova pobytu v Římě proběhnuvší hovory s kardinálem Augustinem Grimaudem (bratrem papeže Urbana V.) a papežem samým.⁷³

Milíčovy spisy o Antikristu se v Čechách staly základem dalšího vývoje, byly výchozími pracemi pro další, kteří se tímto tématem zabývali. Za všechny, kteří na Milíčovy myšlenky navazovali, bych uvedla alespoň Matěje z Janova, který jednak na Milíčových pojetích Antikrista stavěl dál a také do svého největšího díla, *Regulae Veteris et Novi Testamenti*, přejal Knížku o Antikristu.⁷⁴

2.4 Přišel konec času?

Příchod Antikrista v patristické exegezi oznamuje druhý příchod Krista na zem (parusie) a poslední soud.⁷⁵ Milíčovy spisy o Antikristu tedy kromě jeho představ o Antikristu obsahují – více či méně jasnou – odpověď na otázku, jestli se konec světa blíží. V časových termínech Zjevení Janova: jestli se už blíží konec prvního aiónu, prvního času světa.⁷⁶

Ve své analýze obou textů jsem pojmenovala celkem pět argumentů pro nebo proti Milíčově přesvědčení o nadcházejícím konci světa. Milíčovu představu o konci světa podporují dva argumenty z Knížky o Antikristu, proti je časové zařazení Kázání o posledním dni a další dva argumenty z Knížky (jejich podrobný popis viz výše). Na základě čistě matematického porovnání tedy vychází výsledek negativní – konec světa ještě nepřišel.

Tuto teorii podporuje i stručný vhled do kontextu Milíčovy doby a jeho dalšího díla.⁷⁷ Milíč sice mohl být po krátkou dobu přesvědčen, že nastane konec světa, bylo to ale nejspíš pod přechodným vlivem různých mystických nálad. Tento názor zastává Bohumil Zlámal, který Milíče zařazuje do myšlenkových proudů soudobé mystiky „s chiliastickou náladou brzkého příchodu Pána

71 Chytil, K.: *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918. s. 116.

72 Tamtéž.

73 Kalista, Z.: Milič z Kroměříže a Matěj z Janova. In: Holinka, R. (ed.): *Hrdinové a věštcí českého národa*. Společenské podniky spol. s r. o., Přerov 1948, s. 201.

74 Tamtéž, s. 119, 120.

75 Van Ess, J.: Antichrist. In: Bautier, R.-H. (ed.): *Lexikon des Mittelalters. Band I*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2003, s. 703.

76 Čas Zjevení je čas na konci prvního věku světa, kde vládnu Boží protivníci a jejich pozemští služebníci, kteří útočí na křesťany. Zároveň ale už začíná i nový věk a po určitou dobu tak oba existují vedle sebe.

Giesen, H.: *Knihla Zjevení apoštola Jana*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 13.

77 Viz také kapitolu o analýze Knížky o Antikristu.

a soudce lidí na konci světa, kterou velmi podpořila epidemie ‚černé smrti‘, kosící lidi po pět let (1347 – 1352).⁷⁸ Marxistická literární teorie tato chiliastická hnutí popisuje jako ohlašující se konec feudální společnosti s revolučními následky: „Představa Antikrista a chiliastická vize skončení věků, po němž nastane vláda spravedlnosti, v dobovém kontextu implikuje přesvědčení o konci feudálního řádu a nesporně ve svých společenských důsledcích k tomuto konci přispívá.“⁷⁹

Morée s ohledem na dosud nepublikované sbírky kázání *Abortivus* a *Graciae dei* (*Abortivus* vznikl před jeho pobytem v Římě, po návratu do Prahy *Graciae Dei*⁸⁰) jednoznačně tvrdí, že Milíč „neříká nic víc, než že ‚doba je nebezpečná‘. Ani neohlašuje konec světa, ani historii nedělí do určitých částí. „Ani nepředvídá, ani neprorokuje konec světa. Jeho apokalyptičnost je proto jen nástrojem. Jinými slovy, odhaluje pravou povahu současnosti (...).“⁸¹ Milíčovy představy o konci světa mají být podle Moréeho chápány jako eschatologické, nikoli jako apokalyptické.⁸² Morée, který z těchto sbírek analyzoval vybraná kázání (ta, která by se mohla nějak vztahovat k apokalypticismu nebo k Antikristu), došel k závěru, že Milíč sice o Antikristu mluví, ale vždy jen tehdy, pokud někoho cituje. V celé sbírce *Abortivus* není o Antikristu ani zmínka, v *Graciae Dei* se vyskytuje jen jednou – když Milíč cituje svatého Ambrože. Kromě toho toto kázání proslovil v adventu, kdy byla zmínka o Antikristu víceméně povinná a poslední soud a konec času byly oblíbenými tématy kázání všeobecně. Milíč, opakuje znovu Morée, se k eschatologickému způsobu vyjadřování uchyluje jen proto, že to je pro něj jediný způsob, jak porozumět své době, která je podle něj plná lží, bezbožnosti zla.⁸³

Také Vlastimil Kybal pokládá apokalyptické vize v kontextu Milíčova života za pouze přechodnou záležitost; snad k nim valnou měrou přispěl i asketický způsob Milíčova života: „vnitřní život Milíčův byl stálá askese a stálá kontemplace Boha“.⁸⁴ Obraz „apokalyptického Milíče“ pochází podle Moréeho především od Milíčova žáka, Matěje z Janova, který svého učitele vykreslil jako apokalyptickou postavu, druhého Eliáše, který ohlašuje Antikristův příchod a konec světa.⁸⁵ Kybal Milíčovo „antikristovské období“ podobně popisuje takto: „Ale tato nálada [apokalyptické myšlenky o příchodu Antikristově] pominula. Jeho oddaná víra v církev a v papeže

78 Zlámal, B.: Jan Milíč z Kroměříže. II. část. *Duchovní pastýř*, XXII, s. 106.

79 Herold, V. - Mráz, M.: Jan Milíč z Kroměříže a husitské revoluční myšlení. *Filosofický časopis*, XXII, 1974, s. 770.

80 Nechutová, J.: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Vyšehrad, Praha 2000, s. 203, 204.

81 Morée, P. C. A.: The role of the Preacher According to Milicius de Chremsir [online, cit. 15. 11. 2011]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 3*. Praha 1998, s. 43. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.

82 Morée, P. C. A.: *Preaching in fourteenth-century Bohemia. The life and ideas of Milicius de Chremsir († 1364) and his significance in the historiography of Bohemia*. EMAN, Slavkov 1999, s. 259.

83 Tamtéž, s. 117, 158.

84 Kybal, V.: Milíčův sen. In: Bidlo, J. - Friedrich, G. (eds.): *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám Jaroslava Golla*. Historický klub, Praha 1906, s. 167.

85 Morée, P. C. A.: The role of the Preacher According to Milicius de Chremsir [online, cit. 15. 11. 2011]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 3*. Praha 1998, s. 36. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.

byla dosti silná, aby uklidnila jej v jeho obavách. A co počala víra, to dokonal život; vrátiv se z Říma do Prahy, věnoval se Milíč se vší silou sebeobětavé duše své činnosti kazatelské (...). Tato činnost paralysovala jeho eschatologické myšlenky a úzkosti úplně (...).⁸⁶

Avšak ne všichni teologové nebo literární historici, kteří se studiem Milíčova díla zabývali, tento názor sdílí. Například Amedeo Molnár považuje za nejdůležitější a pro veškerou Milíčovu práci, učení a kazatelskou činnost určující právě eschatologické upnutí k novému věku Ducha svatého.⁸⁷ Podobně i František Loskot je přesvědčen, že Knížka o Antikristu je psána „v domnění, že není daleko skonání světa“.⁸⁸

---

86 Kybal, V.: *Milíčův sen*. In: Bidlo, J. - Friedrich, G. (eds.): *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám Jaroslava Golla*. Historický klub, Praha 1906, s. 177.

87 Molnár, A.: *Pohyb teologického myšlení: přehledné dějiny dogmatu*. Kalich, Praha 1982, s. 161 – 164.

88 Loskot, F.: *Milíč z Kroměříže. Otec české reformace*. Volná myšlenka, Praha 1911, s. 158.

3. Petr Chelčický - O Šelmě a obrazu jejím, Jiná řeč o Šelmě a obrazu jejím

Oba traktáty jsou s velkou pravděpodobností součástí většího traktátového cyklu; v konkrétním zařazení se badatelé rozcházejí. Goll a Bartoš⁸⁹ nazývají cyklus O šelmě (spolu s traktátem Řeč o základu zákonů lidských a O očistci, resp. s Výkladem na řeč sv. Jana v 2. epištole), Petru O zákonech (Řeč o úraziach Antikristových, což je sběrný titul pro Řeč a zprávu o těle božím, Řeč o jiných nebezpečnostech, Řeč o šelmě a obrazu jejím a Jiná řeč o šelmě; dále Řeč o základu zákonů lidských a O očistci).⁹⁰ Jaroslav Boubín, autor poslední monografie o Chelčickém, oba traktáty řadí spolu s Řečí a zprávou o těle božím do traktátového cyklu O šelmě.⁹¹

Protože pro účely analýzy této práce není toto kontextové zařazení rozhodující, nebudu se jím dále zabývat a oba traktáty budu (na základě jejich těsné obsahové i stylové souvislosti) analyzovat zároveň.⁹²

Doba vzniku

Na rozdíl od Miličových kázání v Chelčického traktátech schází přesné časové určení. Jediné místo, podle kterého by bylo možno jeho vznik aspoň přibližně určit, je v třicáté kapitole: „Pak má moc Antikrist rozdávat milostivá léta a přidávat k těm létom odpuštenie, všech hriechov a muk zbavenie a k tým odpustkom provolati púti, aby ze všech krajov šli na púti, chtiece milostivého léta požiti a svým dušem spasenie nalézti. Takéž má moc k rozličným kostelóm, kdež apoštolé jeho chtie a zlatých jemu podadie, tuť jim odpustky vydá od hriechov i od muk a ihned se pút' slavná počne a šacovanie lidí o penieze a zrazovanie o duše, jakož po Čechách i po Moravě biechu vznikly před čtyřidceti let.“⁹³ Milostivé léto, které mělo být asi čtyřicet let před sepsáním, datuje Eduard Petru k roku 1393 a vznik traktátu klade do doby kolem roku 1433. Kromě toho má v tomto čase „obraz Šelmy rozkvést svými lžemi“ - má se znova šířit učení římské církve, což Petru vztahuje na

---

89 Bartoš se později dokonce domníval, že dochované traktáty jsou ve skutečnosti zlomky celé nedochované knihy „O šelmě a obrazu jejím“.

Bartoš, F. M.: *Petr Chelčický*. Kalich, Praha 1958, s. 21.

90 Petru, E.: *Soupis díla Petra Chelčického a literatury o něm*. SPN, Praha 1957, s. 50, 51, 56.

91 Boubín, J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Vyšehrad, Praha 2005, s. 114.

92 Při analýze budu užívat texty, které jsou součástí dizertační práce Eduarda Petru z roku 1952. Karáskova edice z roku 1892 je dle Petru „text, který se odchyluje od možného původního znění tak podstatně, že bylo nutné pokusit se o novou, úplně samostatnou transkripci.“

Petru, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 5.

93 Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejím. In: Petru, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 86.

období po bitvě u Lipan v roce 1434.⁹⁴

Hlavní myšlenkou obou traktátů je alegorický popis šelmy, Antikrista, který vládne v církvi a křesťané se mu klaní jako pravému bohu. Své pokrytectví dokázala šelma zamaskovat jako přednosti a převzala kontrolu nad vším, co církve dělá a učí, nad všemi rituály i svátostmi. Jiná šelma propůjčila první šelmě svou moc, a donutila lidi, aby se klaněli jejímu obrazu, tedy pokrytectví. Ve světě vládou Antikristovy zákony, které jsou pravým opakem zákonů božích. V Jiné šelmě, která je více orientována na popis společnosti než Řeč o šelmě, je centrálním obrazem žena, apokalyptická nevěstka, kterou šelma živí, která ale nakonec s boží pomocí bude zabita.

Jaroslav Boubín soudí, že „pozoruhodné rozbory doprovázené pádnými závěry dodávají tomuto dílu [cyklu O šelmě] takřka charakter určitého obsáhlejšího manifestu“. Traktátový cyklus je podle něj proklamací Chelčického reformátorského stanoviska, která byla přednostně určena laikům.⁹⁵

3.1 Analýza

3.1.1 Snová logika

Valná většina přirovnání, která Chelčický v traktátu uvádí, si při pokusech analyzovat text logicky protiřečí. Jeden symbol mívá i několik výkladů, na což ve své analýze upozorňuje Eduard Petřů: „Týž symbol vykládá [Chelčický] dvěma různými způsoby, aniž dodává, že jeden z nich je nesprávný.“⁹⁶ Je to podle něj důsledek toho, že je pro Chelčického biblický text jen jakýmsi zdrojem materiálu, nikoli ale předmětem výkladu.⁹⁷ Proč by si ale Chelčický dával práci s vytvářením tak komplikovaného systému metafor, kdyby větší část z nich musela být nutně nesprávná, pokud by se k popisovanému objektu vztahovala už metafora jiná? Petřů v této analýze dostatečně nevysvětluje, jak může šelma být zároveň šelmou, lidem, Antikristem a falešným prorokem, viz následující přehled⁹⁸:

---

94 Petřů, E.: Dvě studie o Petru Chelčickém. *Listy filologické*, 89, 1966, s. 401.

95 Boubín, J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Vyšehrad, Praha 2005, s. 114, 115.

96 Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 55.

97 Tamtéž.

98 Petřů v jedné ze svých pozdějších prací věnovaných mimo jiné traktátům O šelmě a Jiné šelmě píše, že „Chelčického představa o Antikristu je mnohoznačná“. Antikrist získává v traktátech O šelmě stejně takové množství podob jako šelma (viz dále), pravděpodobně by tedy něco podobného platilo později i o obrazu šelmy. Petřů, E.: Antikrist a znamení konce ve starší literatuře. In: Čechová, M. (ed.): *Konec a začátek v jazyce a literatuře: sborník z mezinárodní konference: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2001, s. 246.

„Ale šelma veliká jest Antikrist, lid ukrytý pod vierú.“⁹⁹

„A dáno jest jie [šelmě], aby dala duch obrazu té šelmy, aby mluvil obraz šelmy.“¹⁰⁰

„I řkú, že obraz té šelmy/ jestiť pokrytstvie toho lidu, jenž sú šelma, a ta svatost křivá, jížto se zakrývá šelma v svých ohavnostech, aby nahá nechodila.“¹⁰¹

„(...) řeč mieti o obrazu šelmy (...), nebo ten obraz nenie šelmy.“¹⁰²

„(...) ti proroci falešní, jenž sú šelma pokrytá (...).“¹⁰³

„(...) šelma odjala jest Bohu všecky lidi a sama jest jim Bohem.“¹⁰⁴

„Týž také lid světský a křesťanský (...) jest nazván velikú šelmú (...).“¹⁰⁵

Uvedený výčet není samozřejmě vyčerpávající, ostatní doklady z textu jsou však už jen variacemi výše uvedeného. Ve valné většině případů ani nelze rozlišit, ke které z obou šelem se charakteristiky vztahují; v dvacáté čtvrté kapitole se sice píše, že „šelma pokrytá, s rohy Beránkovými, pilně prikazuje přebývajícím na zemi, aby se klaněli prvnie šelmě, kteráž měla ránu mečovou a zhojila se na ni, a (...) aby se klaněli obrazu jejímu“,¹⁰⁶ v dalším textu už ale jednoznačné rozlišení častokrát chybí. Je sice rozdíl mezi první šelmou, která dala moc šelmě druhé, jejímuž obrazu se lidé klaní, i tak se ale k šelmě vztahuje více než jeden popis. Také proto, že Chelčický ztožňuje šelmu s Antikristem, vztahuje se popis Antikrista (viz dále) i na velikou šelmu.

Petrů o Chelčickém píše, že text Zjevení a text Chelčického traktátu jsou „velmi příbuzné“.¹⁰⁷ Jak je ale vidět na předcházejících příkladech, Chelčického metafory jsou natolik protikladné, že je lze chápat jako smysluplné jen pod úhlem snové logiky metafor Apokalypsy. Traktát O Šelmě není textu Zjevení pouze „velmi příbuzný“, jak soudí Petrů, Chelčického klíčové metafory jsou postaveny na logice metafor Zjevení Janova.

Více než komentář ke Zjevení Janovu nebo teologické osvětlení problému Antikrista jsou

---

99 Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejímu. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejímu*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 75.

100 Tamtéž, s. 77.

101 Tamtéž, s. 78.

102 Tamtéž, s. 89.

103 Tamtéž, s. 97.

104 Tamtéž, s. 95.

105 Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejímu*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 99.

106 Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejímu. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejímu*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 78.

107 Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejímu*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 55.

Řeč o Šelmě a Jiná řeč o Šelmě jakousi meditací, záznamem asociací spojených s démonickými obrazy Apokalypsy – šelmou (tedy Antikristem), drakem, falešným prorokem a apokalyptickou ženou, Antikristovou milenkou.¹⁰⁸ Nejde ani tak o teologickou přesnost a precizní argumentační strukturu, jako o zachycení stavu církve a křesťanstva a jeho alegorické vyložení v metaforách Zjevení. Oba traktáty mohou být jak na základě svého obsahu, tak formy a stylu výkladu zařazeny k mystické literatuře.¹⁰⁹

Chelčického způsob výkladu je stejně neobvyklý jako logika jeho metafor. Jaroslav Boubín jako hlavní rys Chelčického literárního stylu uvádí spontánnost - „okamžité nápady vrhají autora tu jedním, tu zase druhým směrem“¹¹⁰, která mu umožňuje zkoumat jeden problém pod různým úhlem pohledu a v různých kontextech.¹¹¹ Ačkoli neuzivá metod scholastické argumentace nebo výkladu, při výkladu Bible aplikuje tzv. alegorizující exegezi a jednotlivé rysy biblických příběhů alegorizuje. Ale právě protože alegorezi aplikuje i na detaily, ztrácí někdy jeho podobenství své *tertium comparationis*.¹¹²

Eduard Petřů Chelčického způsob myšlení popisuje jako „kruhový (symetrický nebo asymetrický) model centripetálních a centrifugálních složek“.¹¹³ Východiskem je mu teze – v tomto jediném bodě se shoduje se scholastikou – další myšlenkový postup ale není veden scholasticky lineárním směrem, ale paprskovitě, a to v obou směrech. Ve výsledném textu, který stojí na přechodu mezi filosofickým a uměleckým textem, se objevují kvalitativně nové rysy myšlení, které jsou ranou obdobou, předobrazem myšlení humanistického.¹¹⁴

Podobně originálně zachází Chelčický i s biblickými citáty a s Písmem vůbec. Při citování

108Démonické obrazy, resp. démonická symbolika je termín, kterým Northrop Frye označuje protiklady symboliky ideálního, apokalyptického světa. Podle jeho rozlišení je například Antikrist Satan, který se vydává za Boha a může existovat v různých lidských podobách. (Démonický Bůh, opravdový protiklad apokalyptického Boha, existovat nemůže.)

Frye, N.: *Velký kód*. Brno: HOST, Brno 2000, s. 168, 170, 196.

109Kromě již několikrát zmíněné nelogičnosti oba traktáty k mystice řadí jejich náboženské téma, zakládání se na osobní kontemplaci (Chelčický mluví jen za sebe a nestaví se do role mluvčího nějaké skupiny) a odklon od dogmat a doktrín dané víry.

Głowiński, M.: Mistryka. In: Sławinski, J. (ed.): *Słownik terminów literackich*. Ossolineum, Wrocław 2000, s. 314.

Ferdinand Seibt Chelčického-mystika dokonce přirovnává k Františkovi z Assisi, protože „oba se oproti scholastické učenosti mystiky drželi jako ‚laické teologie‘, věřili v překonání hříšnosti člověka náboženským aktem vůle a nevěřili v jeho očistění přeměnou díky vzdělání“.

Seibt, F.: Peter Chelčický. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer früher Revolution*. Oldenbourg, München 1987, s. 212.

110Boubín, J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Vyšehrad, Praha 2005, s. 70.

111Tamtéž, s. 70, 71.

112Horák, C.: Biblická exegeze u Chelčického. *Křesťanská revue*, XL, 1973, s. 177.

113Petřů, E.: K metodě myšlení Petra Chelčického. In: Petřů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Votobia, Olomouc 1996, s. 156.

114Tamtéž, s. 152, 156.

vybírání z Bible jen části veršů, které pak skládá dohromady na způsob mozaiky. Nový smysl, který tak vzniká, ale není od původního příliš odlišný. K citátům se v textech znovu vrací, opakuje je a obměňuje. Bohužel není známo, kterého českého překladu užívá; jeho znění je však volnější než překlad Olomoucké bible.¹¹⁵

3.1.2 Snová srozumitelnost

Na otázku, kdy bude možno pochopit smysl Zjevení Janova, dává nepřímo odpověď úvod dvacáté čtvrté kapitoly. Zde Chelčický říká, že tajemství konce času, o kterém píše Apokalypsa, bylo na Beránkův příkaz zapsáno Janem, aby bylo lidem zjeveno tehdy, „když půjde odporost protivná čtení Božiemu“.¹¹⁶ Chelčický v obou traktátech píše o době, „když skutkové zjevení pójdu těch písem, která se slovy ohlašují, Slova/ šelmu jmenují a skutkové jejie šelmovstvie zjevně ukazují“.¹¹⁷ Tedy všechno, co šelma / Antikrist dělá, jsou již „skutkové zjevení“ - realita, která byla zapsána v textu Zj a zjevena v době, ve které je „odporost protivná čtení Božiemu“. Smysl Apokalypsy je proto vázán na dobu, kdy lidé nežijí podle Písma. Porozumění smyslu Zjevení je tak podle Chelčického nerozlučně spjato s životní zkušeností a chápáním reality, neplatí to však pro všechny, ale jen pro dobré křesťany, kteří ještě nejsou v moci šelmy: „[Tajemstvie] najspieše sú skryta tým, ktož sú z těla šelmy.“¹¹⁸

Všechny příklady z praxe, které Chelčický i ve svých jiných dílech uvádí, slouží k podpoře důkazů z Bible a autorit¹¹⁹; popis reality je sice důležitý a například pro pochopení Apokalypsy v tomto případě zásadní, autorita Písma svatého je však rozhodující. Měřítkem, podle kterého Chelčický svět měří, a ideálem, se kterým ji srovnává, je Bible a zákon boží v ní napsaný.

Další popis doby, kdy má čtenář lépe než jindy chápat Apokalypsu, je podle E. Petru takový čas, kdy „obraz šelmy bude kvést svými lžemi“; na samém konci traktátu O šelmě a obrazu jejiem.¹²⁰ Obrazem šelmy může být pokrytectví, šelma samotná je pak římská církev – i v tomto případě se Chelčický odvolává na to, že jeho čtenáři budou schopni dobře a správně chápat skutečnost kolem sebe.

115Petru, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejiem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 115, 119.

116Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejiem. In: Petru, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejiem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 77, 78.

117Tamtéž, s. 78.

118Tamtéž, s. 78.

119Petru, Eduard. K metodě myšlení Petra Chelčického. In: Petru, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Votobia, Olomouc 1996, s. 155.

120Petru, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejiem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 52.

3.1.3 Teologie dějin

Jak již bylo řečeno, Chelčický popisuje své chápání soudobé reality. Vláda Antikrista nad světem a pronásledování těch, kteří ve víře vytrvali, by sama o sobě mohla znamenat, že se blíží konečná bitva dobra se zlem, poslední soud a konec času. Zjevení Janovo má však především být „dobrá zpráva do špatné doby“,¹²¹ a tak i Chelčický, přes všechny ohavnosti, které šelma a Antikrist na světě provádějí, nevidí vizi přicházejícího konce světa. Šelmě je možné se úspěšně postavit¹²² a žena, která na ní sedí, bude také poražena: „(...) dosti již si smilnila, dosti si lživými odpustky a jinými bludy lidí svodila a klamala. Jižť se s svými rohy na tě boří. (...) A maso jejie budú jiesti, (...) zkaziet' ji a zatratie z jejie chvály a jejie rozkošném a smilném životě, neb Pán Bóh dá v srdce tým králóm, aby učinili, což se jemu líbí, aby dali panstvie a královstvie jejie, až se tak dokonajú slova Božie. Amen.“¹²³ Doba, kdy budou šelma i žena poraženy, se podle Chelčického blíží: „Neboť již svú hanbu odkrývá a množíť ji poznávají, žeť nenie ta, jakož se činí a nazývá.“¹²⁴

3.2 Antikrist u Chelčického

V Řeči o šelmě a obrazu jejie d'ábel, skrže Antikrista, pronikl na tento svět. „(...) Antikrist proměnil jest pravdu Boží v lež ve všech činech, aby lež prošla za pravdu, vzemši tvář a oděv pravdy a aby se Antikristovi klaněli, d'áblóm skrže jeho pokrytú lež.“¹²⁵ Pod Antikristovou mocí stojí i všechen lid a profánní struktury: „Ale ta šelma veliká jest Antikrist, lid pokrytý pod vierú, Kristu protivný, s mocí světskú i duchovnú v jeden duch svázaní, panující nad světem i nad vierú (...).“¹²⁶

Antikristovy zákony jsou pravým opakem zákonů božích, které věřícím vzal a nahradil je zákony svými. „(...) Antikrist, potlačiv Zákon Boží a v zlé smysly jej obrátiv, tím činem najtější jest ránu učinil u vieře Kristově i všemu, nebo viera, která má k Bohu býti, tak jest zavřiena v Zákoně Božím a když ten odvržen jest, že lid o něm nevie a v něm nestojí skutečně, nemóž odjinud víry k Bohu držeti ani užitečné/ho pokoje s sebu mieti. (...) Protož úhlavný nepřiel Jezu Kristóv jest Antikrist.“¹²⁷ Potupení zákonů Kristových skrže Antikrista a zavedení zákonů nových považuje

---

121Mrázek, J.: *Zjevení Janovo*. Centrum biblických studií AVČR a UK Praha 2009, s. 12.

122„Ktož ji [přemohl] v jejie [protivenství], tenť uteče zatracenie.“

Chelčický, P.: *Řeč o šelmě a obrazu jejie*. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejie*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 77.

123Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejie*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 102.

124Tamtéž, s. 101.

125Tamtéž, s. 75.

126Tamtéž, s. 75, 76.

127Tamtéž, s. 89.

Chelčický i později, v Síti víry,¹²⁸ za největší nebezpečí pro pravou křesťanskou víru vůbec.¹²⁹

Antikrist je také prakticky celá církevní hierarchie. „A že Antikrist, jsa na miestě a v úřadech apoštolských, pln jsa ducha d'ábelského, všecky věci přitáhl jest k sobě skrze svůj duch odporný Kristovi, aby obrázení byli skrze duch zlostný Antikristův.“¹³⁰ Následek jeho přítomnosti v církvi je bohatství církve, pýcha, svatokupectví, „život sodomský“,¹³¹ dokonce úplné obrázení smyslu Písma: „Takéž Písmo svaté Antikrist v nic jest obrátil, nechť, aby jemu říkali Antikrist, ale cierkev svatá.“¹³²

Skrze všechny církevní obřady a svátosti Antikrist „vylévá svú lež na svět“.¹³³ Dal lidem falešnou naději, že jim uctívání Panny Marie a svatých pomůže k vykoupení. Vyhláshuje milostivá léta a uděluje odpustky. Kvůli víře v „třetie peklo“, očistec, úplně obrátil i pokání a nikdo už svých hříchů nelituje opravdově a upřímně, ale myslí si, že i různými církevními obřady¹³⁴ pomůže duším v očistci. Vykoupení dokonce slibuje i těm, kteří „ani pokání pravého za hřichy sú měli, ani které čistoty svým dušem sú hledali, ale vždy sú se káleli. Těm Antikrist jistí a mnohými dówody Písem tvrdí je v tom, že se v tom pekle/ očistíce, budú spaseni.“¹³⁵

Antikrist úplně obrátil i eucharistii.¹³⁶ Bohoslužba oběti je sice prováděna, není už ale pravá, stala se z ní jen prázdná podívaná, s jiným úmyslem, a pravá Kristova přítomnost v ní vůbec není: „Však Tělo Boží přeneseno jest jinam od Krista, aby z něho divadlo učinil Antikrist a odpustky aby rozdával od svaté mše.“¹³⁷ „Ten skutek Syna Božieho také dělá Antikrist, ale jinak a jiným duchem, odporným Kristovi, že on pak mocí svú tvoří z chleba Tělo Kristovo a z vína Krev jeho proti všemu

---

128Toto Chelčického dílo představuje soustavný přehled jeho učení. Byl napsán pravděpodobně po roce 1440.

Kolár, J.: Petr Chelčický. In: Forst, V. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/ I. H – L.* Academia Praha 1993, s. 405.

Některé styčné body děl O šelmě a Síti víry popsal E. Petřů ve své dizertační práci. In: Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím.* Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 65 – 69.

129Petřů, E.: Sředověký chiliasmus jako existenciální prožitok konce epochy. In: Vojtěch, D. (ed.): *Česká literatura na konci tisíciletí. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky.* Ústav pro českou literaturu AVČR, Praha 2001, s. 46.

130Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím.* Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 81.

131Tamtéž, s. 87.

132Tamtéž, s. 87.

133Tamtéž, str 84.

134„Mšemi, hodinami, žaltáři, vigiljimi.“
Tamtéž, s. 83.

135Tamtéž, s. 82.

136To, že Chelčický odmítá katolické dogma o transsubstanciaci (a tedy přítomnost Kristovu v chlebu a vínu), automaticky naznamená, že je zastáncem táborského pojetí, které poslední večeři chápalo pouze symbolicky. V reálnou Kristovu přítomnost věřil na základě Bible a, „na hraně panteismu“, dodával, že Bůh je stejně přítomen všude.

Seibt, F.: Peter Chelčický. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution.* Oldenbourg, München 1987, s. 211.

137Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím.* Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 84.

úmyslu Kristovu a tak lež svú provede na skutku Božiem, odpornú Kristovi.¹³⁸

V Jiné řeči o šelmě se překvapivě o Antikristu nepíše ani jednou. Ovšem za předpokladu, že na sebe Řeč o šelmě a Jiná řeč o šelmě těsně obsahově i myšlenkově navazují, je možné za výchozí tezi výkladů v obou traktátech vzít citát „Ale šelma veliká jest Antikrist, lid ukrytý pod vierú“¹³⁹ z Řeči o šelmě, a na základě něho na obraz Antikrista vztáhnout i šelmu z Jiné řeči.

Jiná šelma se také zaměřuje na různá protivenství proti zákonu božimu, do centra Chelčického pozornosti se zde ovšem dostává společnost a objevuje se jiná démonická metafora – apokalyptická žena, Antikristova milenka.¹⁴⁰

V první kapitole jsou jako šelma označeni všichni laičtí hříšní křesťané: „týž také lid světský a křesťanský, tělestný všecken a hříšný, podle svého velikého množsvie nesmierného lidu křesťanského, zpohanilého a hovadného, jest nazván velikú šelmú a nebo zvěří ukrutnú, krvavú, ješto ani lásky pravé Božie mají, ani pravé viery, ani naděje k Bohu. (...) A ti všickni takoví sú jedna šelma krvavá a ukrutná, jenž sú se spojili v jedno zlými obyčeji a tělesnostech i tělesných milostech, tělestnými úžitky sú sobě vespolek spomocni, v lakomství, v smilstvu a v nesmierném žraní a opilství, v draní a v lúpeži a v lichvě a v ukrutenství.“¹⁴¹

V druhé kapitole se Chelčický obrací k církevním hodnostářům. „To sú ti, ta žena, zlí: papež, kardinálové, biskupi, prelátové, svatokupci, kuběňáři, všickni zlí zákoníci i všickni duchovní pokrytci, ješto od najvyššieho až po najnižšieho stojie po lakomství a chtie nazváni býti ode všech cierkví svatú.“¹⁴² Žena drží v ruce „zlatý koflík“, ze kterého „vínem smilstvie“ všechny opájí: „A ten držiece v své ruce, točižto v své moci, a skrze falešné proroky a bludné mistry a doktory, ješto zlá a bludná naučenie dávají, jiná nežli staří apoštolové, svätí a proroci.“¹⁴³ Bludná naučení, jiná než staří apoštolové, jsou zákony protivící se zákonům božím. V Řeči o šelmě Chelčický takovéto učení nazval „zákony Antikristovými“ a církve samu Antikristem: „Ale ta šelma veliká jest Antikrist, lid pokrytý pod vierú, Kristu protivný, s mocí světskú i duchovní v jeden duch svázaní, panující nad světem i nad vierú.“¹⁴⁴ Pro jednu věc tak používá dvou různých metafor – jednou je církve Antikristem, podruhé ženou ze Zjevení Janova. Tuto nedůslednost či nelogičnost v argumentaci lze vysvětlit tím, že (jak již bylo řečeno výše) Chelčický své alegorické výklady o Antikristu staví na

---

138Tamtéž, s. 91.

139Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejíem. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 75.

140Frye, N.: *Velký kód*. HOST, Brno 2000, s. 170.

141Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 99.

142Tamtéž, s. 100.

143Tamtéž, s. 101.

144Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejíem. Tamtéž, s. 75, 76.

ne-logičnosti metafor Apokalypsy. Tento postup – vytvoření dvou nebo i tří apokalyptických podobností – se v Chelčického díle sice v menší míře, ale se stejným výsledkem, objevuje i ve Výkladu druhého listu sv. Jana. I zde je Antikrist přirovnán jak k šelmě, tak k babylonské nevěstce.¹⁴⁵

Z uvedeného vyplývá Chelčického pojetí Antikrista jako abstraktní zlé, protiboží síly, která se projevuje různými způsoby – jak ve společnosti, tak v církvi a ve víře každého křesťana – a ve spolupráci s dalšími démonickými silami: oběma šelmami a ženou. Prosté konstatování, že Antikristem je pro Chelčického papež (jako to udělali Ferdinand Schulz¹⁴⁶ a Kamil Krofta¹⁴⁷), Chelčického pojetí nepřipustně zjednodušuje.

Myšlenku o papeži jako Antikristovi Chelčický podle Chytila přejal od Viklefa. V zásadě s tímto pojetím souhlasí, další detaily z Viklefových spisů ale nepřebírá. Chelčický teorie o Antikristu spojuje nikoli s mystikou, ale především symbolismem a církevní kritikou a s „rotami“; tuto myšlenku pak podrobně rozvinul v Síti víry. Kromě shod s učením Viklefovým se Chelčický opírá i o Matěje z Janova a Jana Husa.¹⁴⁸

3.3 Přišel konec času? Chelčický jako eschatologický autor

Analýza traktátů O šelmě a Jiná řeč o šelmě ukázala, že ačkoli byly tyto Chelčického texty plné symbolů převzatých nebo inspirovaných Apokalypsou, nejsou to proroctví konce světa. Doba po bitvě u Lipan znamenala sice pro Chelčického období krize a zklamání, traktátové cykly, které však v té době vznikly, spojují rysy mystické a vizionářské s kritikou společnosti, všeobecné morálky i církve, neohlašují ale konec světa.¹⁴⁹ Petru Chelčického duševní rozpoložení po bitvě u Lipan označuje jako „tragický existenciální pocit“, je ovšem přesvědčen, že poznání zlých sil – mnohých podob Antikrista – představuje předpoklad duchovního boje s ním.¹⁵⁰ Ve svém myšlení se

145Chytil, K.: *Antikrist v umění a naukách středověku a husitské obrazné antithese*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918, s. 189.

146„Pan Ježíš pokorně na oslíku jel, ale papež na velikém bílém hynštu, v uzdě zlatem okované. (...) A tak jede s velikou slávou tohoto světa. Aj toť pravý Antikrist, jenžto se protiví Kristu pýchou. (...) Ďábel lhář chtěl jest dáti království všeho světa, nemaje jich. Náměstek d'áblův, antikrist také rozdává obroky, úřady, důstojenství, sám nic nemaje, aniž věda, kde jest co dává.“

Schulz, F.: *Petr Chelčický*. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, Praha 1882, s. 88.

147„Papež je Chelčickému člověkem hříchu, synem zatracení. Ďábel se prý veň oděl (to je vzal na sebe jeho podobu) a jej také oděl ve své roucho a my, hledíce naň, netušili jsme, že to je největší antikrist na římské stolici.“

Krofta, K.: *Duchovní odkaz husitství*. Svoboda, Praha 1946, s. 210.

148Chytil, K.: *Antikrist v umění a naukách středověku a husitské obrazné antithese*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918, s. 190, 191.

149Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské 2*. Československá akademie věd, Praha 1964, s. 8.

150Petru, E.: Antikrist a znamení konce ve starší literatuře. In: Čechová, M. (ed.): *Konec a začátek v jazyce a literatuře: sborník z mezinárodní konference: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*. Univerzita

Chelčický neustále obrací k ideálu, nevidí jej ale v konci světa tohoto, nýbrž v jeho vylepšení. Cyril Horák o jeho způsobu hodnocení reality píše, že „vychází silněji z ideálu než pozdější utopisté (...); stále mu jde o to, co býti má. Eschatologickým ideálem měří současnost.“¹⁵¹

Tento boj proti Antikristu není výzvou k revoluci, Chelčický byl rozhodným odpůrcem válek. Zápas s Antikristem se individualizuje a přesouvá do nitra každého křesťana, který se má postavit proti společenským strukturám, které sice vyhovují vládcům a církvi, popírají ale boží zákon.¹⁵²

Chelčický tak k chiliastům rozhodně nepatří, Amedeo Molnár o jeho eschatologii píše dokonce jako o „výrazně antichiliastické“.¹⁵³ Podobně Chelčického hodnotí i Jaroslav Goll, a staví se tak proti Palackého tvrzení, že Chelčický byl přívrženec sekty valdenských, kteří byli o blízkém konci světa přesvědčeni.¹⁵⁴

Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2001, s. 246.

151Horák, C.: Chelčického metoda myšlení. *Křestanská revue*, XL, 1973, s. 31.

152Boubín, J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Vyšehrad, Praha 2005, s. 22.

153Šmahel, F.: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001, s. 328, 599.

Šmahel cituje z dopisu 3. února 1971, v němž mu prof. A. Molnár naznačil svůj přístup k této otázce.

154Palackého tvrzení se zakládá na některých shodných rysech učení valdenské sekty a Petra Chelčického.

Goll, J.: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder*. J. Otto, Praha 1878, s. 2.

4. Jakoubek ze Stříbra – Výklad na Zjevení svatého Jana

Posledním analyzovaným dílem je kázání na Apokalypsu z pera Husova nástupce v Betlémské kapli, kněze Jakoubka ze Stříbra.¹⁵⁵

Vzhledem k značnému rozsahu díla, téměř 1500 stran, jsem k rozboru vybrala pouze ty části, které se vztahují ke dvanácté až čtrnácté a dvaadvacáté kapitole Zjevení, tedy k jádru Apokalypsy¹⁵⁶ a k jejímu závěru.

Výklad tvoří vrchol Jakoubkova kazatelského díla. Česky psaný soubor kázání na poslední novozákonní knihu byl napsán mezi lety 1421 až 1422, případně 1423. Není známo, jestli dílo mělo nějakou latinskou předlohu,¹⁵⁷ ani jaký je přesný vztah mezi dochovaným textem a případným přednesem na kazatelně a jestli texty nemohly sloužit jako univerzitní čtení.¹⁵⁸

4.1 Jakoubek a scholastika. Výklad jako sermo

Jakoubek ze Stříbra byl na kněze vysvěcen v roce 1402. V době, kdy studoval, resp. začínal kázat – do Prahy přišel pravděpodobně na přelomu osmdesátých a devadesátých let¹⁵⁹ – už se na univerzitách chýlila vláda scholastické metody ke konci; konec tzv. pozdní scholastiky se klade zhruba k roku 1450.¹⁶⁰ Jakoubek se ale se scholastikou za studií nepochybně setkal; Kaminsky o něm ve svých dějinách husitské revoluce píše sice jako muže, který patřil k „oficiální husitské

155, „Ač jsme si navykli považovat Jakoubka za nástupce Jana Husa v Betlémské kapli, přímé svědectví o jeho bezprostředním nástupnictví máme pouze jedno, a to spíše pozdní: táborský biskup Mikuláš z Pelhřimova uvádí, že Jakoubek se po Janu Husovi ujal kazatelství v Betlémské kapli; předtím prý působil u sv. Michala. V každém případě je v Betlémě Jakoubek doložen od roku 1420, a to jako správce nebo první kazatel.“
Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 32.

156 Giesen, H.: *Knihla Zjevení apoštola Jana*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 89.

157 Bartoš sice uvádí, že hlavním Jakoubkovým pramenem měl být lollardský výklad na Apokalypsu z roku 1390 s incipitem *Opus arduum valde*, neuvádí ale žádné textové paralely, které by jeho tvrzení dokládaly.

Bartoš, F. M.: Lollardský a husitský výklad Apokalypsy. *Reformační sborník*, VI, 1937, s. 112.

Šimek naopak píše, že Jakoubkův výklad je „původní dílo naší literatury“, uvádí zároveň seznam pramenů, se kterými Jakoubek pracoval – Bedův komentář k Apokalypse, Aristoteles, Platon, různí církevní otcové, Hus, Viklef, Matěj z Janova, Milič z Kroměříže, Bible a apokryfní list svatého Pavla Laodicejským.

Šimek, F.: Úvod. In Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. XXIII.

158 Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 86, 101.

159 Titul bakaláře svobodných umění získal v roce 1393, mistrem svobodných umění se stal v roce 1397, od roku 1410 byl bakalářem teologie. Při bakalářské determinaci byl druhý nejlepší – dokonce lepší než Jan Hus, který byl „až“ šestý v pořadí. Na rozdíl od svých vrstevníků nikdy nezastával vysokou univerzitní funkci.

Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 28.

160 Heinzmann, R.: *Philosophie des Mittelalters*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1998, s. 141.

scholastice“, zároveň však nebyl „běžným akademikem“.161 Otázkou zůstává, nakolik se tato metoda odrazila ve stylu argumentace Výkladu. (O Jakoubkově přístupu k výkladu biblického textu viz dále.)

Scholastika¹⁶² jako metoda strukturující středověké znalosti a poznávání (nevztahuje se tedy jen k teologii nebo filosofii, ale ke středověké vědě vůbec) se zakládá na třech hlavních bodech: auctoritas, ratio a komentování. Na prvním místě stojí uznávání autorit a tradic, na druhém přesvědčení, že vědění si lze osvojit a předávat jen díky čistě rozumovým debatám – rozum, ratio, vystupuje jako kritická, hodnotící a konečná rozhodující instance. Získané znalosti a vědomosti předcházejících generací učenců byly opakovaně čteny, komentovány a systematicky zpracovávány.¹⁶³

Způsob Jakoubkova výkladu rozeberu podrobněji na příkladu z dvanácté kapitoly Výkladu, kde komentuje část verše Zjevení 12, 3: „Nebo aj, drak veliký ryšavý *ukázal se*, maje hlav sedm a rohů deset, a na těch hlavách svých sedm korun.“

Jakoubek uvádí svůj výklad citátem: „I vidieno jest jiné znamenie na nebi. A aj, drak veliký ryšavý etc.“¹⁶⁴ Nejdříve se vrací k předcházejícím odstavcům, kde psal mj. o nutnosti boje s hřích, nabádá k boji proti ďáblu a vyzdvihuje příklad prvotní církve. Pak draka znovu identifikuje jako nepřítele, který nikdy ve svých činnostech proti věřícím nepoleví: „A má v sobě drak horkost velikau a žiezní velmi a pie: tak satanáš nemuož se nasytiti žádostí velikau k svedení věrných a všem svým auduom dává, což má, voheň totiž ten, chytrst a chtivost k svedení věrných.“¹⁶⁵

V následujících odstavcích jsou jedna po druhé vyloženy drakovy vlastnosti nebo vzhled: drak byl veliký, ryšavý, měl sedm hlav a na hlavách sedm korun a stál před ženou. Poté, co Jakoubek uvede v přímé řeči své téma „Drak veliký“ nebo „A mějiše sedm hlav“,¹⁶⁶ stručně vyloží, co to znamená, a doloží jedním nebo více citáty z Písma. Tento postup se v rámci jednoho odstavce může i opakovat. Například „drak veliký“ podle Jakoubka znamená, že zbraně, kterými proti nám

---

161Kaminsky, H.: *A History of the Hussite Revolution*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1967, s. 181, 328.

Pokud jde o charakteristiku Jakoubka jako osobnosti a husitského teologa, v historické literatuře neexistuje jednoznačný zevrubný popis: „V dosavadním bádání byl problém pojímán tak, že se týká samotného Jakoubka, jeho osobnosti a myšlení; historici postupně představili celou řadu různých a mnohdy se vylučujících Jakoubků.“

Tamtéž, s. 180.

162Heinzmann upozorňuje, že se někdy termínem scholastika označuje i celá středověká filosofie, což vede ke stírání její mnohotvárnosti.

Heinzmann, R.: *Philosophie des Mittelalters*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1998, s. 141.

Pokud budu v dalším výkladu mluvit o scholastice, budu mít vždy na mysli výše popsanou třístupňovou scholastickou metodu.

163Heinzmann, R.: *Philosophie des Mittelalters*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1998, s. 141.

164Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 455.

165Tamtéž, s. 457.

166Tamtéž, s. 457.

bojuje, jsou ve srovnání s naší křehkostí veliké. Následuje citát z knihy Job. Drak odvádí lidi od Boha („přivodí člověku veliká opuštění od Boha“¹⁶⁷) a všem svým údům dává chtivost a pýchu. Následuje citát, opět kniha Job; za ní popis současné doby: „tak se již pohřiechu děje, že téměř všickni krom Daniele ctí obraz šelmy a šatanuov, ač pak mnozí se zdají Pána boha ctíti a jemu se klaněti“¹⁶⁸; následuje biblický citát (Izaiáš) a další výklad o údech drakových.

Jakoubkovo argumentační schéma je možno znázornit takto:

rozebíraný verš z Písma A B C

- obecný výklad celého verše (morálka, boj s hříchem, vzor prvotní církve apod.), často s anaforickými odkazy
  - úryvek perikopy A
    - výklad s pomocí přirovnání
    - důkaz Jakoubkova tvrzení pomocí jiného místa z Písma (možno opakovat)
  - úryvek perikopy B
    - výklad s pomocí přirovnání
    - důkaz Jakoubkova tvrzení pomocí jiného místa z Písma (možno opakovat)
  - úryvek perikopy C
    - výklad s pomocí přirovnání
    - důkaz Jakoubkova tvrzení pomocí jiného místa z Písma (možno opakovat)

Je vidět, že Jakoubek postupuje podle přehledného logického schématu, což by odpovídalo scholastickému systematismu a snaze o přehlednost. Co však ve Výkladu najdeme jen ve velmi malé míře, jsou odkazy na autority, auctoritas, které byly nedílnou součástí scholastických textů. Ve čtyřech analyzovaných kapitolách (více než 300 stran) se Jakoubek na jiné teologické autority odvolává jen jedenáctkrát.¹⁶⁹ Na co se naopak Jakoubek neustále obrací, je Bible, která pro něj představuje nejvyšší autoritu ze všech. To odpovídá trendu začínajícímu v západní Evropě už ve 14. století, který Le Goff označuje jako antiintelektualismus. Spočívá v odmítnutí scholastické argumentace a v důsledném přiklonění k Písmu jako jediné platné autoritě; racionální poznání

¹⁶⁷Tamtéž, s. 457.

¹⁶⁸Tamtéž, s. 457.

¹⁶⁹Jedná se o Dionysia (na něj se odvolává čtyřikrát), Augustina (třikrát), Origena, Jana XIII., Jeronýma a Cypriána.

ustupuje afektivní zbožnosti a směřuje k hnutí devotio moderna. Na přelomu 14. a 15. století tento názor zastával například rektor pařížské univerzity Jan Gerson, kterému bylo někdy připisováno *Následování Krista*, kde stojí: „Mnozí se namáhají a souží, aby dospěli k moudrosti, a já jsem seznal, říká Šalamoun, že i to je marnost a trápení ducha. K čemu vám bude poznání věcí tohoto světa, když sám tento svět pomine? V den soudu se vás nikdo nebude ptát, co jste věděli, ale co jste činili, a v pekle, kam tolik pospícháte, už nebude žádná moudrost. Zanechte svého marného lopotění.“¹⁷⁰

Naznačená argumentační struktura částečně odpovídá zhruba od 12. století nejrozšířenějšímu žánru středověkého kazatelství – sermonu. Sermo vybírá z liturgického čtení pouze vybraný úryvek, thema, které, dále rozčleněno na kratší úseky (divisio thematis), tvoří základ formální struktury kázání. Z nich autor vybere jednotlivá klíčová slova, na kterých postaví svůj výklad, který s divisio thematis ani nemusí nutně logicky souviset; jejich spojení může být jen velmi volné. Divise byly často tři a ještě se mohly dále dělit do subdivisí. Před divisemi bývala ještě tzv. prothema, úvod, který býval založen na jiném úseku biblického textu, který sice s vlastním tématem kázání nemusel přímo souviset, kazatel pak oba úryvky ale uvedl do vzájemné souvislosti.¹⁷¹

Mnou výše naznačené schéma by se s opětovným použitím úryvku o drakovi dalo s použitím struktury sermonu naznačit takto:

thema: „I vidieno jest jiné znamenie na nebi. A aj, drak veliký ryšavý etc.“

prothema: morální obecný výklad v návaznosti na „A aj, drak“ (odchylka od sermonu – používá stejný biblický citát jako v thema; v dalším výkladu se sice odvolává na Ž 86,17 a na 2 Kor 21, nejsou mu však východiskem)

divisio thematis „drak veliký“

divisio thematis „ryšavý“

divisio thematis „a mějiše sedm hlav“

divisio thematis „a na hlavách jeho VII korun“

divisio thematis „a ten drak stál jest před ženou.“

170Le Goff, J.: *Intelektuálové ve středověku*. Karolinum, Praha 1999, s. 118 – 120.

Kempenský, T.: *Následování Krista*. cit. dle Le Goff, J.: *Intelektuálové ve středověku*. Karolinum, Praha 1999, s. 119 – 120.

171Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 129.

Existuje více variací středověkého sermonu. Například James Murphy s odvoláním na příručky artes praedicandi rozlišil těchto šest základních bodů: 1. thema - biblický citát, 2. prothema - úvod tématu, 3. antethema - vysvětlení záměru kázání, 4. divisio - většinou rozděleno do tří částí, obsahuje důkazy autorit, 5. subdivisio - další členění předchozích bodů, 6. amplificatio - rozvedení každé divise a subdivise, plastické představení tématu.

Vida, B.: Sermo ako vrchol kazateľskej činnosti v XII.-XVI. storočí. In: Malura, J. (ed.): *Žánrové aspekty starší literatury*. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava 2010, s. 50.

Biblické citáty,¹⁷² stejně jako skutečnost, že Jakoubek systematicky vyložil celou jednu biblickou knihu, ovšem Výklad na Zjevení staví spíše blíže k starší homilii, která, jak píše Pavel Soukup, „se výtečně hodí pro interpretaci celého biblického textu“.¹⁷³ Homilie, kterou pěstovali církevní otcové, také dobře odpovídala příklonu reformních kazatelů k Písmu jako k základu, na kterém se má zakládat křesťanské společenství; vyhovovala jejich snaze oprostít se od sermonu jako od nánosu „světské učenosti. S tím souvisela (...) nechuť k zábavným historkám a scholastickému mudrování, jež odvádějí pozornost od biblické zvěsti a pro něž byl sermo jako stvořený“.¹⁷⁴

Samozřejmě existovalo i množství hybridních forem stojících mezi „čistým“ sermonem a homilií,¹⁷⁵ a k nim bych na základě stručného popisu obou typů kázání zařadila i Výklad na Zjevení svatého Jana. Rozdělení na *divisio*, *divisio thematis* a *prothema* jsou převzaty ze sermonu, důraz na Písmo, odmítnutí scholastických *auctoritas* a skutečnost, že Jakoubek vyložil celou biblickou knihu, přibližují Výklad k žánru homilie¹⁷⁶.

Vliv scholastiky nebo filosofie na Jakoubka by tedy bylo možno spolu s Helenou Krmíčkovou shrnout následovně: „Jakoubek, třebaže svou filosofickou erudici neventiloval literárně, musel ji mít v sobě zakódovanou aspoň vnitřními dispozicemi a filosofickým myšlením.“¹⁷⁷ Krmíčková však sama zároveň dodává, že se u takového výroku pouští na „tenký led“;¹⁷⁸ otázku, nakolik byl Jakoubek ovlivněn filosofií (potažmo scholastikou) soudobé univerzity, není možné zodpovědět jen na základě sekundární literatury a analýzy části jednoho díla; nechci

172Kromě přímých biblických citátů Jakoubkův text obsahuje i množství neuvolených parafrází, které jsou v Šimkově edici uvedeny v poznámkách. Pokud budu v dalším textu psát o Jakoubkových citacích Písma, budou to vždy přímé citace, nikoli parafráze.

173Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha 2011, s. 129.

Homilie (z řeckého ὁμιλεῖν) je výklad Písma, kdy se vysvětluje věta za větou, slovo za slovem. Postupně se z této homilie, zvané analytické, vyvinula homilie tematická, ve které se vázanost na biblický text uvolňuje, a kazatel jej využívá jen pro dosažení cíle, který si předem stanovil. Z tohoto důvodu někdy ani nebývá za homilii považována. Má-li však perikopa jen jednu zvláště významnou myšlenku, kterou chce kazatel svým posluchačům zvláště vštípit, pak je tento druh homilie velmi užitečný.

Kouřil, J.: Homilie. In: Merell, J. (ed.): *Malý bohovědný slovník*. Česká katolická charita, Praha 1963, s. 182.

174Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha 2011, s. 130.

175Tamtéž, s. 130.

176Zdeněk Uhlíř řadí Jakoubkova kázání k žánru exegetické homilie: „Jakoubek ze Stříbra, nejskvělejší husitský teolog, naopak důsledně pokračuje v tradicích žánru exegetické homilie. Avšak ve srovnání s důrazným intelektualismem, s nímž přistupoval k tvorbě svých kazatelských textů takový Matouš z Krakova, se Jakoubek spíše orientuje na výklad perikopy jakožto příběhu. (...) Pokud středověká teologie vůbec – a s ní pochopitelně i kazatelství – byla do značné míry (přes vnější racionalismus) symbolická, Jakoubek se s ní nerozchází; důraz na prakticky žité křesťanství je naopak vidět v tom, že se ve svých homiliích vyhýbá výkladu anagogickému a alegorickému.“

Uhlíř, Z.: Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky [online, cit. 24. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm>.

Soukup Uhlířovu definici cituje ve své monografii, dodává však, že ačkoli je toto tvrzení jistě opodstatněné, má povahu generalizace.

Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha 2011, s. 130.

177Krmíčková, H.: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*. Masarykova univerzita, Brno 1997, s. 118.

178Tamtéž, s. 118.

proto v této chvíli vynášet konečné soudy, pouze vyzdvihnout jeden aspekt Jakoubkova stylu myšlení.

K tématu Jakoubek a scholastika se ještě krátce vrátím v části o Jakoubkově *revelatio*, viz níže.

4.2 Biblická hermeneutika

Příklon k Bibli jako nejdůležitější autoritě a vykládání jednoho místa z Písma jiným není v dějinách biblické exegeze ničím převratným – tento postup prosazoval už svatý Augustinus. V souvislosti s Augustinovou exegetickou metodou se proto hovoří o tzv. hermeneutickém kruhu. Augustinův výklad Písma byl znám po celý středověk a předával se v kazatelských příručkách a různých sumách dále (doloženo například v dílech Rabana Maura, Petra Lombardského, Huga od Svatého Viktora, v českém prostředí například u Mistra Matěje z Janova). Augustinova Křesťanská vzdělanost nikdy nezapadla ani jako učebnice biblické hermeneutiky, ani jako kazatelská příručka.¹⁷⁹

Způsob, jakým Jakoubek (a husité) přistupovali k výkladu Písma, se stal v roce 1417 předmětem sporu mezi Jakoubkem a již zmíněným francouzským teologem Janem Gersonem. Původně šlo o zdůvodnění laického přijímání z kalicha. Gerson byl přesvědčen, že hlavní příčinou vzniku tohoto utrakvistického bludu byl špatný výklad Písma. Jakoubek se v reakci na Gersona snažil obhájit svou pravdu, a tak vznikly „dva teologické koncepty, jak správně vykládat Písmo svaté, které nakonec zakládají především teologické pozice obou znesvářených stran“.¹⁸⁰

První, výchozí bod obou teologů je týž: „Písmo svaté je pravidlem víry, proti němuž, dobře vyloženému, nelze připustit žádnou lidskou autoritu nebo argumentaci; ani neplatí žádná zvyklost, ani ustanovení, ani názor, pokud jej usvědčíme, že je v rozporu s Písmem.“¹⁸¹ Jakoubek pak dále formuluje tři následující pravidla pro správný výklad Písma: „2. Žádný křesťan nemá popírat jakýkoli výrok Písma v jeho vlastním znění, ale má jej pokorně připustit podle smyslu, jež tomuto výroku dal Duch svatý.“¹⁸² „3. Nejvěrněji, nejpravdivěji, nejspolehlivěji a nejzřetelněji vykládá

179Nechutová, J.: Vzdělanost a křesťanské učení. In: Augustinus, A.: *Křesťanská vzdělanost. De doctrina christiana*. Vyšehrad, Praha 2004, s. 18, 19, 31 – 33.

„Duch svatý proto uzpůsobil svatá Písma velkolepě a spasitelně: srozumitelnějšími místy zamezuje hladu, temnějšími zamezuje přesycení. Skoro všechny tyto nejasnosti se totiž na jiných místech najdou v naprosto srozumitelné podobě.“

Augustinus, A.: *Křesťanská vzdělanost. De doctrina christiana*. Vyšehrad, Praha 2004, s. 80, 81.

180Coufal, D.: Výklad a autorita Bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Stříbra z roku 1417. *Listy filologické*, 131, 2008, s. 46, 47.

181Tamtéž, s. 48.

182Jakoubek v tomto bodě však neprosazuje doslovné chápání za každou cenu. Znamená to, že slova Písma „mají věřícím znít podle své schopnosti znamenat v jejich srdcích smysl promlouvajícího Pána Ježíše Krista a jeho Ducha“.

Tamtéž, s. 55.

Písmo svaté způsob života Ježíše Krista, jeho apoštolů a také jiných jeho svatých následovníků osvědčených v církvi.¹⁸³ „4. Žádné vyložení a pochopení Písma svatého není užitečné, účinné a živé, pokud nevzniklo především působením Ducha svatého.“¹⁸⁴

Gersonův i Jakoubkův traktát dokládají změny, ke kterým v tradici biblické hermeneutiky na začátku 15. století došlo. Vykladači upouštějí od duchovního smyslu nebo smyslů (*sensus spirituales*);¹⁸⁵ exegese je redukována na jeden smysl Písma, který je nazýván „mysl slovní“ (*sensus literalis*) a vyjadřuje duchovní smysl podle Ducha svatého.¹⁸⁶

Třetí pravidlo Jakoubkovy biblické hermeneutiky odkazuje k rysu, který je pro českou reformaci typický, a sice důraz na život Ježíše Krista jako vzoru v duchu hesla „Christi actio nostra est instructio“.¹⁸⁷ Život Krista, jeho apoštolů a prvotní církve byl podle Jakoubka zcela prostoupen Duchem svatým, takže pomáhá při výkladu Bible a zároveň je to příklad hodný následování. Prvotní církev¹⁸⁸ je kromě toho součástí biblického kánonu.¹⁸⁹

Jakoubkovo zdůrazňování evangelia a Kristova příkladu úzce souviselo s jeho představou ideálu, kterého je nutno snažit se dosáhnout. De Vooght jej shrnuje následovně: „Jeho ideál: obnovit křesťanskou společnost v Ježíši Kristu vůbec nebyl nacionální, nýbrž univerzální už svou povahou, a sám o sobě byl zcela cizí politice i sociálním požadavkům. Jakoubek viděl lepší budoucnost lidí jen ve všeobecném úsilí o navrácení a očistění, což pro něj znamenalo prostě horoucí následování Krista a evangelia.“¹⁹⁰

Amedeo Molnár metodu, jakou Jakoubek a ostatní husitští teologové pracovali s Biblií,

---

183Tamtéž, s. 56.

184Tamtéž, s. 57.

185Upouští se tedy od čtverého smyslu textu formulovaného Cassianem a později Augustinem, Bedou Ctihodným a Rabanem Maurem. Jedná se o čtyři stupně výkladu Písma: *sensus literalis* (*historicus*), *allegoricus*, *tropologicus* (*moralis*), *anagogicus*. Ve středověku velmi rozšířená definice připisovaná Mikuláši z Lyry zní v originále takto: „*Littera gesta docet, qui credas allegoria / moralis quid agas, quo tendas anagogia.*“
Weddige, H.: *Einführung in die germanistische Mediävistik*. C. H. Beck, München 2003, s. 108, 109.

186Coufal, D.: Výklad a autorita Bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Stříbra z roku 1417. *Listy filologické*, 131, 2008, s. 63.

187Ve Výkladu se o hermeneutice Jakoubek vyjadřuje takto: „Tak dnes neotvierajú se tato slova, jediným prostriedkém Ducha božieho a leč Kristus otevře; a potrebie se jest modliti, aby zjeviti ráčil tajnosti své a nebezpečenstvie. (...) On ť vládne a v své moci má podobenstvie a tajemstvie; protož on vie, komu otevřiti.“
Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 193, s. 602.

188K ideálu prvotní církve se Jakoubek ve Výkladu vyjadřuje velmi často. Protože však jeho představy o prvotní církvi nesouvisí přímo s tématem mé práce, omezím se pouze na následující citaci: „Zajisté v prvotní cirkvi ta zhovadilost tělesná, milost porušená, sláva, čest, pověst byla raněná a ubitá slovem kázanie a životem dobrým a následováním Kristovým a svatým mučedlnictviem. A skrz Ducha božieho, když sau se napravili na cestu Páně a prikázanie a Ducha svatého měli, utlaukli všecku zhovadilost v sobě i v lidech.“
Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 548.

189Coufal, D.: Výklad a autorita Bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Stříbra z roku 1417. *Listy filologické*, 131, 2008, s. 56, 57, 58.

190De Voogt, P.: *Jacobellus de Stříbro, premier théologien du hussitisme*. Cit dle Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 53, 54.

označuje za „tvarem scholastickou, i když vyjadřuje tužby a programy, které přesahují a posléze zbourtí scholastický rámec“.¹⁹¹

Tématu Jakoubkovy hermeneutiky se ještě krátce dotknu v souvislosti s Jakoubkovým *revelatio*, viz dále.

4.3 Komentář nebo kázání?

Než přikročím k vlastní analýze, ráda bych se vrátila k již výše zmíněnému problému, který je s Výkladem spojen, a sice k otázce, jaký druh textu se vlastně dochoval. Jednalo se o písemný komentář, zápis prosloveného kázání, nebo výchozí podklady pro další kazatelskou činnost?

Jindřich Marek pro latinská kázání pozdního středověku rozlišuje následující stupně „zliterárnění“ látky: „1. autorská příprava, autorský náčrt, 2. posluchačský zápis, 3. autorem následně vypracovaný text, 4. redakční úpravy a adaptace autorského textu, 5. tradicí kanonizovaný text (,dílo‘). Žádný zápis se přitom neshodne s ,virtuálním textem‘, který nejspíše reprezentuje záměr autora a jeho osnovu textu.“¹⁹² Marek sice své rozdělení vztahuje na texty latinské, domnívám se nicméně, že jeho rozdělení lze vztáhnout i na kázání, která byla proslovena nebo zapsána česky.

Pro ústní přednes hovoří také skutečnost, že první dvě kapitoly jsou rozděleny na jednotlivá kázání (první do dvaceti šesti, druhá do devíti), a časté zakončení vět „etc“. Jak jsem se pokusila ukázat výše, o čistý žánr *sermo* se v případě Výkladu nejedná; má analýza se však zakládá jen na malé části díla, a není proto rozhodně soudem definitivním.¹⁹³

Autor poslední jakoubkovské monografie Pavel Soukup se domnívá, že text je orálního původu:¹⁹⁴ „Přestože se zde jedná o postupný výklad biblické knihy, byl přednášen v jednotlivých homiliích od adventu 1420 do srpna následujícího roku a pak s přestávkami až do konce roku 1422. Dochovaný text je nejspíše kazatelovou přípravou, neboť věty jsou místy kusé a heslované, takže se dá předpokládat, že je u řečnického pultu rozvíjel.“¹⁹⁵ Soukupově popisu by tak odpovídal Markův první stupeň „zliterárnění“ látky. Zapsaná kázání sice mají blíže k literatuře než k ústnímu diskurzu, ale každé zapsané kázání je modelovým kázáním, a to „nejen potencionálně, ale především

---

191Molnár, A.: Písmo v rukou scholastiků. *Křesťanská revue*, XX, 1953, s. 175, 176.

192Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 189, 190.

193Na zevrubné zhodnocení Jakoubkova kazatelství je v současném stavu bádání stále ještě brzy.

Tamtéž, s. 104.

194František Šimek se také domnívá, že „výklady na jednotlivé kapitoly byly předneseny z kazatelny“. Výklad obsahoval podle něj asi 370 kázání.

Šimek, F.: Úvod. In: Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. VII, VIII.

195Soukup, P.: *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 137

4.4 Analýza

4.4.1 Snová srozumitelnost. Revelatio Jakoubka ze Stříbra

Jakoubek se ve svém Výkladu otázkou srozumitelnosti Zjevení Janova samozřejmě zabýval a dává na ni velmi originální odpověď. Píše totiž, že smysl Apokalypsy je jasný jen dobrým křesťanům a celý smysl této prorocké knihy teprve bude odhalen: „Hle, tajné věci a nebezpečnoství zlým zatmievají se a zapečetují, ale voleným otvierajú se, aby poznali a zposobili se k nebezpečnostvím a k bedlivosti a k vajstraze, aby ujíti mohli od tváří nebezpečnoství!“¹⁹⁷ Smysl Apokalypsy není strašit hrůzami, které přijdou (i když je Jakoubek nepopírá), ale dát naději do budoucna: „A tak předpovídá a oznamuje nám Jan, zde v temnostech a v žalářích postaveným, že tam nebude tak.“¹⁹⁸ „Item tato slova dávají naději kajícím a od hřiechuv ostřiehají. Item učie trpělivosti od šelmy prvnie, a v té vždycky mají očekávati smrti. (...) Item dává radu věrným, kterak po temnostech světlo budau mieti a po zármutku věčné potěšenie.“¹⁹⁹

Kdy, to však není známo, i když je tento čas podle něj už blízko: „Tyto věci časem svým, které sau věci potřebné,²⁰⁰ totiž v času Antikrista, otevřeš jí [Kristus říká Janovi]. „Nebo blízko jest“, aby přišel na ni Antikrist se všemi nebezpečnými časy. (...) Opět potom za našich časuov, které věci sau potřebné cierkvi, mají poslové otvierati, pokudž k těm časuom náleží.“²⁰¹ Ten, který tajemství Zjevení pro svou nevěstu, církvev, otevře, bude Kristus: „Kto zjeví tyto dobré věci? Kto otevře pravdy a osiedla Antikristova? I die: „Ještě Kristus má zde nevěstu a volené do konce té najprvé tajné věci své otevře a skrz ni jiné učiti bude.“²⁰²

V Jakoubkově životě je doložen okamžik, o kterém se Jakoubek sám v pozdějších textech zmiňuje jako o revelatio. Jedná se o moment klíčový i z hlediska dějin české reformace – jde totiž o chvíli, kdy Jakoubek přišel na myšlenku laického přijímání z kalicha, pravděpodobně při studiu

---

196 Tamtéž, s. 128.

197 Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 600.

198 Tamtéž, s. 570.

199 Tamtéž, s. 593.

200 Je zajímavé, že Jakoubek neříká, že budou naráz odhalena všechna tajemství Apokalypsy, ale jen některá z nich. Podobně také: „Protož die poslu, aby byl opatrný, nětco aby otevřel, a nětco zapečetil; nebo nenie schopná všech tajemství. Protož nětco posel svatý zjevuje, které věci potřebné sau; a které na ten čas nejsou potřebné, zapečetuje. A které po dlauhých časech přijíti mají, ty zapečetuje; ale které toho času přicházejí na ni protivné věci a bojové a potřebné věci an ten čas, zjevuje jie.“ Oproti výše uvedenému časovému určení si zde Jakoubek protiřečí – na tomto místě píše, že mají přijíti až za dlouho, avšak podle následujícího uvedeného citátu je přesvědčen, že čas už je blízko.

Tamtéž, s. 599.

201 Tamtéž, s. 600.

202 Tamtéž, s. 629.

spisů Matěje z Janova.²⁰³ O chvíli zjevení pravdy v této věci psal Jakoubek v traktátu Pius Iesus a dopise Ondřejovi z Brodu: „Pakliže nazývám zjevením způsob poznávání („Generaliter vocando revelationem modum cognoscendi“) pocházející ze zkoumání zákona božího a z jistých výkladů a autorit starých světců jako Augustina, Cypriána, Bernarda, Chrysostoma a dalších, kteří je v tom následují, mohu připustit, že mám zjevení, neboť mám poznání ze zákona a spolehlivých spisů.“²⁰⁴

Revelatio není tedy moment nějakého náhlého osvětlení nebo zjevení, které se dostavuje jako u apoštola Jana ve zvláštním, výjimečném stavu mysli (Zj 1, 1: fui in spiritu...) díky božské inspiraci: je to proces poznávání vycházející ze studia spolehlivých pramenů. „Toto poznání je možno obecněji nazývat zjevením,“²⁰⁵ píše dále Jakoubek v odpovědi Ondřejovi a dodává, že své poznání ověřil: „Et hanc cognitionem veram sive revelationem probavi racionibus et scripturis, ut superius patuit in isto scripto at alibi.“²⁰⁶ S nezpochybnitelným poznáním, jakého se dostalo lidem z biblických dob, se nechce srovnávat: Nec oportet me ex hoc hanc cognitionem sive revelationem, ut Moses, per signa probare.²⁰⁷

S Jakoubkovým revelatio jsou tedy – jednoznačně v scholastickém duchu – spojeny i autority a jeho revelatio se vztahuje i na výklad Bible. Pod zjevení, vysvětluje tento Jakoubkův pojem Pavel Soukup, „spadá jak hermeneutická práce s Biblí, tak logická rozumová úvaha a aplikace autoritativních textů. (...) Znamená získání jakéhosi sensus certus, a sice studiem Bible za použití hermeneutických výkladových prostředků. (...) Tyto auctoritates představují také spojnicí mezi intelektuálním zaměřením na zkoumání posvátného textu a nadpřirozenou legitimací, kterou si Jakoubek nárokoval“.²⁰⁸ Jakoubek se tímto staví proti svévolné a doslovné interpretaci Bible: „Item přidává, kdož smysly nové nalézá nad rozum Písma a Ducha svatého.“²⁰⁹ Odkaz na Ducha svatého se zde ovšem nevztahuje na nadpřirozenou inspiraci při výkladu Bible, ale na moudrost církevních otců, které pro Jakoubka a další univerzitní mistry „prověřil čas a ulpíval na nich také

203Krmíčková, H.: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*. Masarykova univerzita, Brno 1997, s. 113.

F. M. Bartoš ve svém článku věnovaném této problematice poznamenává, že ačkoli k Jakoubkovu *revelatio* došlo při studiu spisů Matěje z Janova, rozhodující vliv na tuto otázku u Jakoubka mělo učení Petra z Drážďan. Ferdinand Seibt ve své studii na totéž téma ovšem nechává tuto otázku nezodpovězenou.

Bartoš, F. M.: *Počátky kalicha v Čechách*. *Časopis musea království českého*, XCVI, 1922, s. 47.

Seibt, F.: Die „revelatio“ des Jacobellus von Mies. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer früher Revolution*. Oldenbourg, München 1987, s. 119.

204Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha, 2011, s. 350.

Celý text je pod názvem Ex quo spiritu aut qua revelatione autor Jacobellus hanc doctrinam de communionem sub utraque hauserit otištěn v: Hardt, H. von der (ed.): *Magnum oeconomicum Constantinense concilium III*. Christian Genschiuss, Francofurti – Lipdiae, 1698, s. 566.

205Cit. dle Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 350.

Haec cognitio (...) generaliter vocari potest revelatio (...).

206A toto pravé poznání či zjevení jsem ověřoval rozumem i spisy, aby bylo odkryto v písmu i jinde.

207Hardt, H. von der (ed.): *Magnum oeconomicum Constantinense concilium III*. Christian Genschiuss, Francofurti – Lipdiae, 1698, s. 566.

208Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 350, 351.

209Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932. s. 634.

odlesk nadpřirozené inspirace“. Při výkladu Písma bylo Jakoubkovým cílem rozvíjet výklad ad intentionem Spiritus sancti.²¹⁰

Termín *revelatio*, který Jakoubek používá, se dá přeložit nejen jako zjevení, ale i jako osvícení a důkaz božské pravdy, a právě v této překladatelské dvojznačnosti leží příčina nepochopení, které se dopustil Petr Pulkava, který v této souvislosti píše o Jakoubkově d'ábelském klamu (*dyabolica illusio*). Petr termín *revelatio* chápal v tradičním smyslu jako bezprostřední zjevení, odhalení nejvyšší pravdy, a pokoušel se dokázat, že vztah k transcendentálnímu, na který se Jakoubek ve svém *revelatio* odvolává, je zcela nesprávný a špatný: k mimozemskému by se vztahoval jen tehdy, pokud by ho svedl ďábel. Pro Jakoubka však *revelatio* samo neznamenalolo důkaz, ale jen cestu k němu.²¹¹

4.4.2 Metafory, miles Christi

V kapitolách o Jakoubkově hermeneutice a o scholastických rysech jeho myšlení již bylo zmíněno, že v Jakoubkově době docházelo k odklonu od čtverého metaforického smyslu Písma a že si Jakoubek ze scholastického myšlení ponechal důraz na rozum a logickou strukturu svých děl. Není proto nijak překvapivé, že i přirovnání, která ve Výkladu Jakoubek používá, nejsou ani nijak originální (v podstatě nepřekračuje rámeček biblických metafor – světlo, tma, vinice, víno, tělo a krev, apokalyptické šelmy a drak a další), ani nelogická a prakticky všechna jsou ve formě přirovnání. Jako příklad jsem vybrala metaforu Ježíš – světlo, jeden z nejznámějších biblických popisů Krista.²¹²

„(...) cirkvev Kristova v Kristu slunci radovala se.“²¹³

„(...) cirkvev prvotní byla Kristem-slunce odiena (...).“²¹⁴

„(...) tam nesvíti slunce tohoto světa ani měsíc, ale Kristus Pán a všickni svatí svítiti budou.“²¹⁵

„Já Ježíš, kořen a rod Daviduov a hvězda. Já hvězda osvěcující a dávající den voleným. Já hvězda jitřnie, kteráž prorokují a předpovídám divný den voleným budoucí.“²¹⁶

Poslední dva uvedené příklady nejsou příliš nápadité, jsou v podstatě jen variacemi dvou biblických výroků, které Jakoubek v příslušných kapitolách rozváděl. První je Zj 22, 5: „A noci tam

210Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía Praha, 2011, s. 348, 349.

211Seibt, F.: Die „revelatio“ des Jacobellus von Mies. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer früher Revolution*. Oldenbourg, München 1987. s. 115 – 119.

212V Bibli např. J 1,5; J 8, 12; J 9,5; J 12, 46; Zj 22, 5.

213Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 454.

214Tamtéž, s. 454.

215Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 527.

216Tamtéž, s. 626.

nebudou, aniž budou potřebovat svíce, ani světla slunečného; nebo Pán Bůh je osvěcuje, a kralovati budou na věky věků.“ Druhým veršem je Zj 22, 16: „Já Ježíš poslal jsem anděla svého, aby vám svědčil o těchto věcech v církvích. Já jsem kořen a rod Davidův, a hvězda jasná a jitrní.“

Velmi častým a oblíbeným obrazem, se kterým Jakoubek ve Výkladu pracuje, je motiv miles Christi, rytíře Kristova. V duchu starozákonního Joba, „Militia est vita hominis super terram“ (Jb 7,1) - „rytětovanie človeka jest život na zemi“²¹⁷, rozvíjí řadu obrazů, které souvisí s bojem proti hříchům, apokalyptickým šelmám a Antikristovi. Na jedné straně stojí zlo, hřích a pokušení, na druhé straně všichni věřící, církve, apoštolové („rytíři Pánovi“²¹⁸), mučedníci („množstvie rytieřstva nebeského, kteříž sau také trpěli, krev vylili“²¹⁹) a svatí.

Nebojuje se fyzickými zbraněmi, ale vírou, pravdou a modlitbou: „Kterak pak tento boj stojí? Že andělé modlitbau svau ustavičnau před Bohem, patříce v tvář jeho, vždycky rytieřují a bojují ustavičně s drakem za nás, nebo mocná velmi modlitba jest.“²²⁰ „Viera jako pavéza má býti proti všem hriechuom a nepravostem.“²²¹ „[Šelma] přemožena bývá skrze trpělivost a vieru a skrze vyznání pravdy až do smrti.“²²²

Možnou a dovolenou taktikou je útěk na poušť, do lidského nitra: „Nebo v tom bojování člověk má se utéci k svému srdci, tu se častokrát modle.“²²³ „Poněvadž zajisté duše jest v osiedlách položena, a když bude ji chtieti v ostatním boji na smrti jako vodami svými pokušeními potopiti, tehdyť uteče na paušť.“²²⁴ Poušť není v Jakoubkově pojetí hrozné místo plné pokušení, ale útočiště, kde na duši neútočí žádná pokušení: „Jest' jiná paušť zde dobrá, totiž opustit svět milováním, nepečovati o tento svět a vjíti v srdce a v svědomie, je vyčistiti a vyměsti a odtrhnauti se od světa a rozkoší.“²²⁵

Velkou pomocí je duchovní zbroj, přijímání pod obojí, modlitba a láska ke Kristu: „A nynie kteříž bojují, měli by se nejprvé ustavičnými modlitbami modliti. (...) Velí tu zbroj duchovní“²²⁶ vzíti,

---

217Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 485.

218Tamtéž, s. 487.

219Tamtéž, s. 577.

220Tamtéž, s. 467.

221Tamtéž, s. 471.

222Tamtéž, s. 542.

223Tamtéž, s. 450.

224Tamtéž, s. 465.

225Tamtéž, s. 466.

226Pojem duchovní zbroje je v křesťanské literatuře velmi starý pojem, o kterém psal už v Křesťanské vzdělanosti svatý Augustin. Do patnáctého století se v teologických spisech rozvinulo množství těchto metafor, které se dostaly i do exegetických příruček, ze kterých (vedle Bible, samozřejmě) kazatelé a teologové často čerpali. Jakoubek tedy jen převzal starší pojem a nevytvářel nové metafory. Soukup píše, že Jakoubkovy interpretace jsou „zcela konvenční“.

dobrý život svatý, proti vohnivým šípům, totiž bludům a kacieřství, proti všem hřiechům.²²⁷ Kdo se neřídí Kristovými příkázáními – zde se Jakoubek pravděpodobně odvolává na známé kázání na hoře (Mt 5 – 7) – prohraje: „Protož, stoje na hoře, učil o milování Boha a bližnieho; kteréžto milovanie jestliže budau mieti, vítězitelové budau, jinak nemohau ostáti a vítěziti v boji jednom.“²²⁸ Práví a odhodlaní bojovníci Kristovi často přijímali eucharistii pod obojí způsobou, což jim pomáhalo snášet jak útrapy boje, tak světská protivenství: „Item strana Kristova měla toto vlastnie do sebe, utiekati se často k rajskému potoku, k dřevu života, k vínu, kteréž duši obveseluje, k chlebu, kterýž srdce posiluje, s bázní, s doufáním, s poctivostí a s milostí, a potom vlastní žádali pro Krista vylévati krev, jednomyslní byli, trpěliví, svět potupili.“²²⁹ Obrazy duchovní zbroje byly u husitských autorů velmi oblíbené, autoři se však při psaní o tomto tématu přílišnou nápaditostí nevyznačovali (třebaže přínos jejich vlastní imaginace jistě nelze odmítnout) a při popisu se spíše opírali o literární trénink a nastudované podklady – různé sumy, kompendia a jazykové příručky.²³⁰

Bitvy se svádějí nejen „hromadně“ - například mučedníci proti svým utlačovatelům za časů prvotní církve – ale i jako individuální konflikty v duši a svědomí každého křesťana: „Dosti máme boje vnitř v svědomí našem.“²³¹ Právě toto překonávání niterných konfliktů bylo kazateli představováno jako nejvyšší ideál; opravdový miles Christi po vítězném boji získá mystické spojení s Bohem. Způsob života pod zástavou božích bojovníků nehlásal jen Jakoubek, ale i Jan Hus, který věřící nabádal, aby žili jako „boží rytieři“.²³²

Boj probíhá už teď a bude trvat až do konce světa: „Dábel ustavičně bojovati bude až do skonání světa proti cirkvi svaté.“²³³ Jakoubek nepochybuje o tom, že boj skončí vítězstvím strany Kristovy, a budoucnost po skončení bojů s Antikristem představuje velmi idylicky: „Také když Antikristovo pokušení poraženo bude a když zatraubí sedmý anděl a bude po rozbrojích pokoj a bude pěknost v jednotě srdcí a duší a když bude jeden pastýř a jeden ovčinec, tehdy také radost zde bude.“²³⁴ Jakoubek samozřejmě k boji proti Antikristu přidává také jednu ze základních pravd

---

Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha, 2011, s. 283, 284, 292, 294.

227Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 448.

228Tamtéž, s. 570.

229Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 556.

230Valná většina této středověké „užitkové literatury“ je dosud stále prakticky nedostupná ve starých tiscích a rukopisech.

Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha, 2011, s. 300, 304.

231Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 451.

232Iwańczak, W.: *Po stopách rytířských příběhů*. Argo, Praha 2001, s. 201.

233Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 455.

234Tamtéž, s. 476.

husitského hnutí a jejich boj označuje jako „dobu boje o kalich“.²³⁵

Jakoubek rozlišuje tři různé církve. Zakladatelem „cierkve rytieřující“ je Kristus: „Protož die: ‚Já kořen Daviduov,‘ totiž domu Davidova, cierkve rytěřujicee jsem počátek, sem i kořen jejie, nebo stvořitel jejie.“²³⁶ Tato církev se dělí na tři – bojující, spící a vítěznou: „A z toho máme, že tato cierkev [rytieřující] dělí se na tři strany, totiž rytieřující, usnulau a zvítězilau.“²³⁷

Všechny doklady z textu, které jsem zatím uvedla, jednoznačně vyjadřují Jakoubkův přístup k tělesnému boji: zcela ho zamítá.²³⁸ Ideálem a jediným možným způsobem, jak proti zlu bojovat, je boj duchovní, při němž člověk nehřeší, ale naopak mu pomáhá k spasení: „Boj tělesný jest stien boje duchovnieho, a leč kto řádně bude bojovati bojem duchovním, hříechu se nedopauštěje, nebude korunován.“²³⁹ Za „pravý“ boj a krveprolití naopak Kristus trestá: „A ktož mečem hmotným zabije z tělesné vášně a krve, musí také od meče trpěti, totiž od nějaké pomsty skrz Pána Ježíše zpuosobené a dopuštěné.“²⁴⁰ Ideálním božím bojovníkem je Ježíš sám a nakazuje modlit se za nepřátele; vítězstvím jeho boje je obrácení nepřátel a pokání: „Vojsko boží, bojuje pro ty laupeže, miluje duše nepřátel, aby obrátili je k vieře a ku pokání.“ (...) „Kterak sem já bojoval, mne blízko následujte a svatých. Oni ť sau tak bojovali: za nepřátely se modlili, rádi trpěli.“²⁴¹

Své názory na opravdový (tedy ne duchovní) boj Jakoubek formuloval už dříve, v roce 1413 v latinském spise *De bellis*, kde shrnul podmínky tzv. spravedlivé války (*bellum iustum*). Duchovního boje se ovšem nezřiká, naopak – je pro něj nezbytným předpokladem každé ozbrojené akce, protože před ní má bojovník vítězně svést duchovní boj ve svém vlastním nitru.²⁴²

235Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 475.

236Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 625.

Nejnámějším dokladem tohoto přesvědčení je text *De senuo milite z Pasionálu* abatyše Kunhuty.

Soukup, P.: Dvojí ideál křesťanského rytíře v husitském období. *Český časopis historický*, 99, 2001 s. 6, 7.

„Toto jest štít, zbroj a odznaky zcela nepřemožitelného rytíře, který se nazývá Vítěz s pěti ranami, opřený o kopí a ozdobený korunou. (...) Ten člověk vznešeného rodu je prostředník mezi Bohem a lidmi, člověk Kristus Ježíš.“

Kolda, bratr OP: O statečném rytíři. In: Kolda, bratr OP: *Mystické traktáty*. Přel. D. Martínková. OIKOYMENH, Praha 1997, s. 7.

237Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 539.

238Podle Petra Čorneje při výkladu o duchovním boji, tak jak je popsán ve Výkladu, Jakoubek polemizuje s Žižkovým chápáním boje za Boží zákon.

Čornej, P.: Jan Žižka. In: Čornej, P.: *Světla a stíny husitství*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 144.

239Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 480.

240Tamtéž, s. 535.

241Tamtéž, s. 573, 574.

242Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofie, Praha 2011, s. 270.

Obsahově se traktát opírá o Matěje z Janova a Viklefa a na svá vlastní dřívější díla, například kázání Beati pauperes spiritu z roku 1409.

Tamtéž, s. 274 – 276.

Rytířská služba Bohu se v Jakoubkově díle (a u jeho žáků) objevuje ovšem už dříve; podle Pavla Soukupa je již v prvních Jakoubkových dílech.²⁴³ Stále šlo však o pojem duchovního boje, možnost nebo nutnost skutečného válečného odporu Jakoubek s velkými výhradami připustil až „v době krajního ohrožení celého hnutí“.²⁴⁴

Pojem militia Christi se v křesťanské literatuře objevuje už velmi záhy, jako morální alegorie. Podle této představy je církev vojsko Kristovo, biskupové jsou generálové a heretici zběhové. Od přelomu 4. a 5. století pak církev přijala podíl křesťanů na válčení nejen v teoretické rovině, boj však musel být spravedlivý, vedený ne za účelem dobytí nových území, ale jako trestné výpravy proti zlu. Od této doby má křesťanský miles dva významy – duchovní rytíř a rytíř bojovník. Jeden z významů staročeského slova „rytieř“ je shodný s významem miles Christi.²⁴⁵

Výše uvedený citát z knihy Job „stojí v přímé souvislosti s trojicí nepřátel ďáblem, tělem a světem. Přesně v tomto pořadí je Jakoubek ve svých kázání uvedl již dříve,“ což znamená, že tyto pojmy byly v jeho myšlení pevně spojeny. Ani jeden z nich není originálním dílem Jakoubkovým, uvedená trojice prochází celými dějinami středověkého křesťanského myšlení a její původ se dá vystopovat až k svatému Augustinovi a jeho Sermo 158.²⁴⁶ Pojem rytířů Kristových a představy spravedlivého boje za pravou víru Kristovu prostupovaly celým husitským myšlením a podporoval je i Jan Hus: „Kdož by tedy, miluje boj Kristův, pro nespravedlivou a následně neplatnou klatbu nevystavil život utrhaní až k smrti?“²⁴⁷

Koncept duchovního rytířstva se neomezoval pouze na teologické spisy o boji s hříchem nebo na boj za pravou víru, ale rozšířil se i na univerzitu. Jakoubek sám se při kázání obrátil ke svým posluchačům slovy „Eya igitur, milites Christi, induamur arma lucis“,²⁴⁸ a Jeroným Pražský už v roce 1409 přirovnal univerzitní kvodlibet k rytířskému turnaji: „Quodlibetum exstat clericalis milicie validum torniamentum.“²⁴⁹

Husitští autoři pojem militia Christi posuzovali podle správnosti víry, kterou vyjadřovaly čtyři artikuly,²⁵⁰ na jejichž formulaci měl Jakoubek podle Bartoše značný podíl.²⁵¹ Jejich pojetí křesťanského rytířství bylo nejdříve založeno na duchovním prožitku (ostatně v Čechách se dá

243Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 259.

244Šmahel, F.: *Idea národa v husitských Čechách*. Argo, Praha 2000, s. 110.

245Iwańczak, W.: *Po stopách rytířských příběhů*. Argo, Praha 2001, s. 200, 211.

246Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 258.

247Soukup, P.: Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období. *Český časopis historický*, 99, 2001 s. 8, 10.

248Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha, 2011, s. 263.

„Vzhůru, rytíři Kristovi, oblečme si zbroj světla.“

249Tamtéž, s. 267.

250„První artikl proklamoval nutnost svobodného kázání slova božího, následující článek nárokoval přijímání svátosti oltářní pod způsobou chleba i vína všem věřícím, kteří se právě nenalezali ve stavu smrtelného hříchu, třetí článek zbavoval církev nároku na světskou vládu a na přebytečný pozemkový i jiný majetek, artikl poslední (...) požadoval veřejné potrestání smrtelných hříchů.“

Šmahel, F.: *Husitské Čechy. sukury, procesy, ideje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 47.

251Bartoš, F. M.: *Světki a kacíři*. Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, Praha 1949, s. 99.

oprávněně předpokládat dřívější existence duchovního pojetí rytířství²⁵²), a na snaze o prosazení takového uspořádání, kterou zjevil Bůh v Písmu. Jejich protivníci, křižáci, ovšem byli přesvědčeni prakticky o tomtéž – s mečem v ruce se snažili prosadit svůj správný pohled na tento svět.²⁵³

4.4.3 Teologie dějin – časové zařazení

Doba, do které Jakoubek svůj Výklad zasazuje, je podle něj „nebezpečný čas Antikristův“.²⁵⁴ Je to také doba, kdy „téměř všickni krom Daniele ctí obraz šelmy a šatanuov, ač pak mnozí se zdají Pána Boha ctít a jemu se klaněti“.²⁵⁵ Ani na pomoc kněží se věřící nemohou spoléhat, protože často „padli s tím ohněm náboženstvie k zemi, totiž k milosti tělesné“.²⁵⁶ Království Antikristovo, Babylon, se rozšířilo v srdcích věřících. „Již miesto Jeruzaléma postavil šatan Babylon a uvedl všecken lid z Jeruzaléma do Babylona. (...) Dnes královstvie šatanovo uvedeno jest divným obyčejem pokryté po všem světě. (...) Již se odvrátil ten lid veškeren od čtení, od viery Kristovy a lásky. Protož sau učinění Babylon.“²⁵⁷ Spolu s vládou Antikristovou se na zemi rozšířila i moc falešných proroků: „Dnes pohřiechu duch lživý rozhojnil se v austech prorokuov; a to jest znamenie, že Duch pravdy nenie v duši jich. (...) Všudy pohřiechu lži zemi sau naplnili; protož nenie pravdy na zemi.“²⁵⁸

Jakoubkův popis současného světa se neomezuje jen na obecnou kritiku zkažené společnosti, ale je zařazen i zeměpisně. Vypočítává hříchy Francie, Německa, Polska i Čech: „V Čechách také hřiechuov množstvie, jeden však nad jiné místo drží, totiž lakota.“²⁵⁹ Jakoubek vyzývá k pokání: „Protož obrat' se, zhovadilý lide, k Bohu, oblec se v život lidský, navrat' se ku pokání Magdalény, ať by se Buoh smiloval nad tebu, neb to jest rána Páně přišla! (...) Protož přestaň, Praho, a obrat' se a čin pokanie, aby hněv Páně mohla ukrotiti, svlekúci s sebe život zhovadilý starý a šelemný.“²⁶⁰

Různá příkoří, která se teď lidem dějí, totiž nejsou naplněným proctvím Apokalypsy, ale jsou trestem za hříchy, kterých se věřící dopouštějí – odvrátili se od Boha a zajímají se jen o pozemský svět: „A že sme odešli od Krista a jeho učenie a ctíme lidi a svět i slávu jeho a milujeme

---

252Druhé pojetí rytířství je pojetí světské. Jeho ztělesněním je zbožný rytíř bojující za víru, církev, vdovy a chudé.

Soukup, P.: Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období. *Český časopis historický*, 99, 2001, s. 2.

253Tamtéž, s. 4, 5, 30.

254Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 460.

255Tamtéž, s. 457.

256Tamtéž, s. 552.

257Tamtéž, s. 605.

258Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 578.

259Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 510.

260Tamtéž, s. 511.

ty věci, které sa světa, protož pomsta přišla.²⁶¹ Bůh se proto na svůj lid rozhněval. „Protož dopauští pády mnohé, abychom, byli ku posměchu pohanóm, a to pro tajnu poklonu šelmě a obrazu jejieho; neb sau srdcem nakloněni k lakomství a k milování světa a svého vlastnieho těla. Protož Pán rozhněvav se, odšel od nás a dopauští pobitie mnohách z této strany.“²⁶²

4.5 Konec času? Jakoubkova eschatologie a polemika s chiliasmem

Jakoubek světový čas na základě sedmi pečeti dělí do sedmi věků a svou současnost zařazuje ke konci pátého věku církve.²⁶³ Šestý, který teprve přijde, popisuje takto: „Ještě jest věk šestý, zármutku a mnohých bied a utrhaní a nezřízeností a stajskání a neposlušensství. Protože se odhánějí od zpivanie najslažšieho, ale volají se k pláči a k kvílení a k modlitbě, aby odjítí ráčil Buoh tyto zlé věci z cierkve. (...) Protože přijdau ještě kvílenie žalostná. (...) Ale když Buoh podzvihne nás od hříechuov a kořen hříechuov vytrhne z nás, vyčistí nás, a tehdy t' naděje bude budaucích dobrých věcí a piesniček.“²⁶⁴ V této době se lidé mají odvrátit od svých hříchů a najít znova cestu k Bohu: „Nebo uloženy čas Pán položil d'áblu k svozování srdcí lidských, a protož pospiechá, chtěje mnohá srdce sviesti. A kdybychom my věřili živě, že čas náš zde krátky jest, ovšem pospiešili bychme života polepšiti a s pláčem napomínali bychom se k dobrého, s pláčem a lkaním pokánie činili bychme etc.“²⁶⁵ Pátý věk církve je charakterizován intenzivní činností Antikristova vojska, v šestém věku se Antikrist ujme vlády a bude poražen. V sedmém věku přijde Poslední soud. Pavel Soukup (s určitým zjednodušením) píše, že je možné umírněné teology vidět ve věku pátém, tábořské adventisty v šestém a adamitské extrémisty v posledním, sedmém věku. Jakoubek ale často psal takovým způsobem, jako by už šestý věk byl blízko a Antikrist už byl na světě. Co ale přesně umírněné kazatele „navzdory jejich pocitu eschatologické urgencye drželo na uzdě“ a proč nezačali hlásat konec světa, není jasné.²⁶⁶

Pokud jde o čas Kristova příchodu, Jakoubek se k němu sice ve Výkladu na několika místech vyjadřuje, pojímá jej ale jako událost duchovní. Čas Kristova příchodu mají mít věřící na paměti, aby byli na spasitelův příchod připraveni a aby včas činili pokání. Přesný čas Kristova příchodu není znám: „My, poslední křestané, nerozumíme křiku, kterýž předchází jeho hněv těchto dnuoch, a neočekáváme ho. Bojím se, aby rychle nepřišel jako zloděj v noci v hodinu, kterau se

---

261 Tamtéž, s. 520.

262 Tamtéž, s. 558.

263 Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 344.

264 Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 477.

265 Tamtéž, s. 485.

266 Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011, s. 344, 346.

nenadějeme!²⁶⁷

Jakoubek popisuje i (opět duchovní) znamení brzkého Ježíšova příchodu: „Kterak tehdy jest poznati se muože, kdy přichází a kterak přichází, poněvadž všudy jest? (...) Protož tato sau znamenie: (...) Když počíná již [duše] hledati zdravie a sladkosti k modlení nabývá, k slovu božimu, k přijímání těla a krve Páně, ano již horlivost proti hříechu, ano bolest a zkraušanie, ano stud na hříechy, ano hnutie vnitř k opuštění všeho světa, an chce trpěti rád a křivdu odpustiti, žádá za nepřitele se modliti a jej milovati, již jest to znamení příchodu Kristova, ano se líbí milosrdenstvie činiti, zarmauceneného potěšiti, nahého přivodieti, ano se lidí jeho život kříže poznati.“²⁶⁸

Někteří už výzvy k obrácení a pokání poslechli a pád Babylonu se pomalu blíží. „A již začíná Babylon padati, a když všecken padne, tehdy pak bude Jeruzalém nový, jako někdy Jeruzalém Kristuov postaven byl a Babylon zbořen. (...) V království českém padá také pomalu jedno za druhým znamenitě, ale v srdcích ne tak. Již mnoho zlého přešlo na kněžstvu, na kupcích, v domích, v rathauzích; ale že kořen těch zlých věcí zuostává v srdci, protože ještě zase obžívá.“²⁶⁹

Stoupenci radikálních chiliastických hnutí byli na základě svérázného výkladu Bible přesvědčeni, že Kristův příchod je již blízko. Toto jejich přesvědčení se zakládalo na výkladu Písma, který byl od oficiálního husitského způsobu, jak jej formuloval Jakoubek ze Stříbra v polemice s Janem Gersonem (viz výše), značně vzdálen. O sektách píše, že to „sau znakové šelmy“²⁷⁰ a o jejich předpovědích o konci světa je přesvědčen, že „jsau rauhavá“,²⁷¹ Jakoubek kritizuje jejich doslovný výklad Písma²⁷² a vypočítává dvacet bodů, ve kterých se sektáři mýlí (křest, eucharistie, svatí, manželství, výklad Bible, Trojice a další).²⁷³

Také tábořské pojetí války, krajní chiliastická varianta svaté války, byla „jednoznačně mimo interpretační pole, které byl Jakoubek pro výklad apokalyptických textů ochoten připustit“.²⁷⁴ Například doslovný výklad veršů Ex 32, 39 a Jr 48, 10 v podání chiliastů zněl: „Item i svěští i duchovní lidí povinni jsú rukú svých v krvi zlých posvěcovati. Item ten jest zlořečený, ktož svému meči zabraňuje krve prolévati tělesné božích nepřátel.“²⁷⁵ Jakoubek i další univerzitní mistři

---

267Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 581.

268Tamtéž, s. 582, 583.

269Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 606.

270Tamtéž, s. 541.

271Tamtéž, s. 528.

272„Písmuom rozuměti chtějíce bez výkladu věrného jich.“ Tamtéž, s. 528.

273Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I.* Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 525 – 527.

274Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra.* Filosofie, Praha, 2011, s. 305.

275Tamtéž, s. 306, 307.

setrvali na morálním, nikoli doslovném výkladu míst Písma,²⁷⁶ kde se píše o boji (často citované jsou Exodus 32 nebo Epištola Efezským 6), a proti adventistům rozhodně vystupovali.²⁷⁷

Radikální kazatelé, proti kterým se pražští mistři tak otevřeně stavěli, byli přitom žáky buď samotného Jakoubka nebo jeho studentů.²⁷⁸ Nabízí se tedy otázka, jestli adventistická hnutí nebyla do určité míry zaviněna právě (nejen) Jakoubkovou rétorikou, i přesto, že Jakoubek žádným kazatelem „eschatologické katastrofy“ nebyl.²⁷⁹ František Šmahel je toho názoru, že na rozvoji chiliasmu měli podíl Jakoubkovi žáci,²⁸⁰ Malcolm Lambert Jakoubka označuje za „vůdčího radikála“ a za extremismus, který se mimo Prahu rozšířil, mu dává „určitou zodpovědnost“, protože „kněží, které ovlivnil, odcházeli z Prahy kázat na venkov“;²⁸¹ Jan Sedlák dokonce píše, že „apokalyptismus Jakoubkův stal se jeho stoupencům brzy dogmatem, jež brzy se mstilo prakticky“.²⁸² Zcela opačně Jakoubkovo antichiliasmické poselství a výzvu k duchovnímu, nikoli tělesnému boji vidí marxistická literární historie, která Jakoubka kreslí v nejčernějších barvách: „M. Jakoubek ze Stříbra (...) v letech jarého rozmachu revolučního hnutí, v letech 1421 – 1422, neustával šířit depresivní, pesimistický pohled na život a velebit smrt – jediný lék životních strastí. Při výkladu Zjevení Janova (té části Bible, která sloužila za základ revoluční ideologii!) zdůrazňoval věřícím znovu a znovu povinnost trpět a strádat. (...) Takhle mluvil mluvčí měšťanské opozice v období, kdy bylo třeba vysoko vztyčit revoluční prapor! Přímou podporoval reakční katolické zdůrazňování povinnosti poddaných trpělivě snášet příkoří, odvracet se od světa a volit raději pokornou, mučednickou smrt. (...) Byl to jed, rozleptávající sebevědomí a pevnou jistotu revolučního lidu, že je správné povstat z útisku a ozvat se. (...) Boj universitních mistrů a panstva proti chiliastickým kněžím byl bojem reakce s revolucí.“²⁸³

Bez dokladů²⁸⁴ o kázáních radikálních kněží zůstane tato otázka zřejmě bez uspokojivé odpovědi, jistě ale platí, že Jakoubek nikdy konec světa nehlásal. Jeho apokalyptismus je tzv. negativní – textu Zjevení Janova využívá k tomu, aby se vymezil proti současné politické nebo církevní situaci.²⁸⁵

276Na téma Jakoubkova výkladu Zjevení Amedeo Molnár podotýká, že i když Jakoubek eschatologické události chápe biblicky věcně a střízlivě, jeho výklad Apokalypsy je „exegeticky méně adekvátní“.

Molnár, A.: Poslední věci v pohledu Jakoubka ze Stříbra. *Theologická příloha Křesťanské revue*, XXII, 1955, s. 40.

277Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha 2011, s. 326, 327.

278Šmahel, F.: *Husitská revoluce. suctury, procesy, ideje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, s. 285.

279Molnár, A.: Poslední věci v pohledu Jakoubka ze Stříbra. *Theologická příloha Křesťanské revue*, XXII, 1955, s. 39.

280Tamtéž, s. 39.

281Lambert, M.: *Středověká hereze*. Argo, Praha 2000, s. 457.

282Sedlák, J.: Spis Stanislava ze Znojma De Antichristo. In: Polc, J. V. - Příbyl, S. (eds.): *Miscellanea hussitica Ioannis Sedláka*. KTF UK, Praha 1996, s. 124.

283Macek, J.: *Tábor v husitském revolučním hnutí*. Rovnost, Praha 1952, s. 246, 292.

284Obsah jejich kázání známe jen zprostředkovaně.

Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofía, Praha 2011, s. 305.

285Cermanová, P.: Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. In: Halama, O. - Soukup, P. (eds.): *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Filosofía, Praha 2006, s. 227.

4.6 Antikrist v pojetí Jakoubka ze Stříbra

Antikrist je ve Výkladu chápán většinou neosobně jako zlo, proti kterému je nutno bojovat (viz kapitola o miles Christi). Antikrist je ovšem také šelma, která má svou moc od draka,²⁸⁶ a šelma je „každý zlý křesťan (...), maje všechny skutky zlé od draka, totiž d'ábla“.²⁸⁷ Šelma je pak ve třinácté kapitole (která je celá kritikou církve) ztotožněna postupně s římským císařstvím, koncilem v Kostnici a uherským králem.²⁸⁸ V této duchovní, archetypální interpretaci Antikrista Jakoubek navazoval na předchozí středověkou exegetickou tradici, českou i cizí. Identifikace první šelmy se Zikmundem Lucemburským a druhé šelmy s Kostnickým koncilem je aktuální dobovou aktualizací spjatou s Jakoubkovou dobou.²⁸⁹

Jakoubek se tématu Antikrista samozřejmě věnoval už dříve a jeho výklady byly daleko konkrétnější než obecná teze Antikrista jako protivníka Kristova, kterou představil ve Výkladu. V kázání *Accipiebant spiritum sanctum* z roku 1409 Jakoubek, v návaznosti na Matěje z Janova, určil rok splnění Antikristova proctví 1410 a Antikrista samého ztotožnil s papežem.²⁹⁰ V dalším kázání, *Hec omnia tibi dabo*, rozvíjel myšlenku Antikrista, který se protíví ideálu chudoby, a v obraně Viklefova Dekalogu (obě díla jsou podle Bartošova datování z roku 1410²⁹¹) vyzval k boji proti němu.²⁹² O dva roky později se v kvodlibetu pokoušel odpovědět na otázku, jestli je z Písma možno dokázat, že Antikrist přijde v plnosti času osobně. Antikristem zde rozumí 1. každého falešného křesťana, který se protíví Kristu, 2. toho křesťana, který se tváří, že Kristu nejvíce slouží, ale ve skutečnosti se mu protíví nejvíc, 3. všechny falešné křesťany spolu s jejich hlavou. V této řeči se Jakoubek věnoval nejvíce otázce druhé. Tento nejvyšší Antikrist se už zjevil a nastala doba Antikristova, což dokazuje církevní rozkol a odpadlíci od pravé, živé víry – odtud různé sekty, modloslužba, odpustky a boje mezi mocnými tohoto světa. Jakoubek se ve svých závěrech opírá především o *Regule Matěje z Janova* a o *Viklefa*.²⁹³

Jakoubkova disputace samozřejmě vyvolala reakci protihusitské strany. Úkolem teologicky vyvrátit Jakoubkovy závěry byl pověřen Stanislav ze Znojma, který za tímto účelem sepsal traktát

---

286 „A tak moc a sílu běže šelma (totiž Antikrist) od draka...“

Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 507.

287 Tamtéž, s. 507.

288 Tamtéž, s. 499.

289 Cermanová, P.: Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. In: Halama, O. - Soukup, P. (eds.): *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Filosofie, Praha 2006, s. 212, 222.

290 Bartoš, F. M.: *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Česká akademie věd a umění, Praha 1925, s. 25, 26.

291 Tamtéž, s. 26, 27.

292 Sedlák, J.: Husův pomocník v evangeliu IV. In: Sedlák, J. *Studie a dějiny k náboženským dějinám českým III*. Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1916, s. 25.

293 Tamtéž, s. 26 - 28.

Detailní popis shod Jakoubkova proslovu s Regulemi je uveden v Kybalově článku v Českém časopise historickém, viz: Kybal, V.: M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra. *Český časopis historický*, 11, 1905, s. 22 – 37.

De Antichristo, kde oponuje Jakoubkovu doslovnému výkladu o papežích a říká, že doklady z Písma je nutno chápat obrazně,²⁹⁴ a Antikrista popisuje jako „soubor nespravedlnosti, hříchu a lži“.²⁹⁵ Jakoubek ze svých závěrů nechtěl slevit; Stanislavovi odpověděl v kázání Non enim viae meae vestrae, kde vypočítává praktické důkazy o tom, že poměry v církvi jsou opakem Kristova církevního ideálu.²⁹⁶

K Antikristovi se Jakoubek vyjadřoval i v dalších kázáních; s určitým zjednodušením lze říci, že se tomuto tématu nikdy zcela věnovat nepřestal. Zabývá se jím například v kázání Dilexerunt homines magis tenebras quam lucem (1412),²⁹⁷ ve spise Posicio de Antichristo (1412) dokazuje, že Antikristem je papež Jan XXIII., v projevu o duchovním boji z roku 1413,²⁹⁸ v postile z let 1413 až 1414²⁹⁹, a jak jsem ukázala výše, také ve Výkladu na Zjevení sv. Jana z let 1421 – 1422.

294Tamtéž, s. 30.

295Sedlák, J.: Spis Stanislava ze Znojma De Antichristo. In: Polc, J. V. - Příbyl, S. (eds.): *Miscellanea hussitica Ioannis Sedláka*. KTF UK, Praha 1996, s. 122.

296Sedlák, J.: Husův pomocník v evangeliu IV. In: Sedlák, J.: *Studie a dějiny k náboženským dějinám českým III*. Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1916, s. 32, 33.

297Tamtéž, s. 34.

298Bartoš, F. M.: *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Česká akademie věd a umění, Praha 1925, s. 29, 43.

299Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011, s. 195.

5. Závěr

Ve své práci jsem se věnovala literárnímu vlivu Apokalypsy na vybraná díla husitské a předhusitské doby: zkoumala jsem, v jaké míře a jakým způsobem se v nich odrazil styl, kterým je Zjevení Janovo napsáno. Hlavními oblastmi mého zájmu byla logika metafor, časové zařazení jednotlivých děl (se zvláštním zřetelem k eschatologii) a pojetí Antikrista.

Hlavním rysem metafor Zjevení Janova je jejich nelogičnost – obrazy, se kterými se Apokalypsa obrací ke čtenářům, nelze vysvětlit v rámci běžného světa. Největší vliv tato nelogičnost měla na metafory Petra Chelčického a jeho Řeči o šelmě a Jinou řeč o šelmě, kde Chelčický pro jedno téma rozvíjí celou řadu alegorických vysvětlení, která si navzájem protirečí. Méně je tento styl patrný v Knížce o Antikristu od Jana Milíče z Kroměříže, kde je jen jedna metafora, kterou není v rámci běžné logiky možno vysvětlit. V Kázání o posledním dni (také od Jana Milíče) a ve Výkladu na Zjevení svatého Jana od Jakoubka ze Stříbra se vliv Apokalypsy projevuje po stránce obrazné jinak, je však také velmi výrazný: oba autoři v těchto dílech přejímají celé obrazy z Apokalypsy, a to buď ve formě parafrází biblických veršů nebo přejímání jednotlivých obrazů (Jakoubek) nebo jako prostředek zvýšení účinku sugestivního líčení konce světa, kde Jan Milíč z Kroměříže vypočítává jednotlivé katastrofy, ke kterým před koncem světa dojde (zemětřesení, zatmění Slunce a další). Obecně lze říci, že Jakoubkovo dílo je po stránce literární imaginativní invence nejméně originální – Jakoubek se drží naučených, logických scholastických způsobů argumentace a jeho metafory se nedostávají za hranici pouhých metafor buď biblických, nebo obrazů zděděných z předchozí křesťanské tradice, jak dokládá například jedna z jeho velmi rozšířených metafor – miles Christi.

V otázce časového zařazení se však všechna analyzovaná díla vzácně shodují.³⁰⁰ Čas, do kterého jsou jednotlivé spisy svými autory umístěny, je časem sice velmi nebezpečným – na světě působí Antikrist – není to ale čas nadcházejícího konce světa. Milíč, Petr Chelčický i Jakoubek ze Stříbra nevolají ani po trpném čekání na konec, ani po tělesném boji proti Antikristu, ale varují, že čas Spasitelova příchodu není lidem znám a je nutno se zlu – Antikristu – postavit. Jan Milíč z Kroměříže se o pomoc obrací na papeže a doufá v obrodu církve, Petr Chelčický a Jakoubek ze Stříbra umisťují zápolení se zlem do duše každého křesťana; všichni tři však církve své doby kritizují. Jakoubek ze Stříbra nadto varuje – a to nejen ve Výkladu – proti chiliastickým kazatelům, kteří hlásají druhý Kristův příchod a konec světa. Otevřenou zůstává otázka, do jaké míry mohl

---

³⁰⁰V případě Knížky o Antikristu je časové zařazení mírně problematické – dochovaný text sám nedává v tomto ohledu jednoznačnou odpověď a ani mezi badateli nepanuje shoda. Po přihlédnutí ke kontextu celého Milíčova díla se však domnívám, že toto dílo nepatří k těm, které by ohlašovaly blízký konec světa.

Jakoubek jako jejich učitel tyto kazatele k jejím radikálním názorům podnítil.

Všechny analyzované texty jsou sice silně eschatologicky zaměřené, snaží se však zároveň svým adresátům dodávat naději na to, že církev může být ještě obrozena (Milíč), že šelmě se lze úspěšně postavit (Chelčický), případně staví posluchačům nebo čtenářům před oči příklad rytířů Kristových, kteří zlo přemohli (Jakoubek). Je tedy jejich časová současnost sice na konci jedné epochy, nenachází se ale na konci pozemského času. I v tomto bodě se shoduje s jedním z časových aspektů Zjevení Janova, jak jej charakterizuje Jiří Mrázek: „[Jan] varuje před zaměňováním předběžného a definitivního. (...) Jan díky tomuto rozlišení [na politickou a definitivní eschatologii] dává čtenářům naději do jejich žhavé současnosti, aniž by musel současně vnučovat myšlenku, že konec *světa* je za dveřmi. Naopak: konec jedné epochy nebo jedné říše v jeho myšlení *neznamená* automaticky konec světa, i když tak bývá současníky prožíván. Zároveň tím Jan nevylučuje, že ten definitivní přerod *může* přijít i brzy. Ale pro jistotu je připraven a také čtenáře připravuje k běhu na dlouhé trati.“³⁰¹

Další otázkou, na kterou jsem se snažila svou analýzou přinést odpověď, je čas pochopení Apokalypsy: píše Milíč, Chelčický nebo Jakoubek ze Stříbra něco o tom, že jim náhle Zjevení Janovo přišlo srozumitelnější než dříve? Zcela konkrétně se k tomuto tématu vyjadřuje pouze Jan Milíč z Kroměříže, který píše: „A tak jsem počal tehdy v Římě jasněji rozumět tomu, co mne o této věci v Čechách jen napadlo.“³⁰² Také papež, pokud podle Milíčovy rady svolá ekumenický koncil, pochopí Apokalypsu v kontextu současného stavu církve. Petr Chelčický čas pochopení apokalyptického poselství spojuje s pozorným sledováním reality a s dobou, kdy lidé nežijí podle Písma – s dobou, kdy „obraz šelmy bude kvést svými lžemi“.³⁰³ Podle Jakoubka ze Stříbra Zjevení pochopí jen dobří křesťané; bude to pro ně rada „věrným, kterak po temnostech světlo budau mieti a po zármutku věčné potěšení“.³⁰⁴

Všichni tři sledovaní autoři mají také velmi podobné představy o Antikristu. Jan Milíč z Kroměříže a Jakoubek ze Stříbra sice nějakou dobu Antikrista ztotožňovali s historickými osobami – Jan Milíč s císařem Karlem IV., Jakoubek s papežem Janem XXIII., pak se však přiklonili (podobně jako Chelčický) k představě Antikrista jako zlé, protiboží síly. Podle Chelčického a Jakoubka má Antikrist ve svém protivenství „pomocníky“ – šelmy, draka, případně apokalyptickou ženu. Pro Milíče jsou Antikristem všichni ti, kdo popírají Krista; jeho výklady o Antikristu byly v českém reformačním prostředí velmi vlivné a navazovali na něj později například Matěj z Janova a

301Mrázek, J.: *Zjevení Janovo*. Centrum biblických studií AVČR a UK, Praha 2009, s. 217.

302Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 56.

303Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejím*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 52.

304Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. 593.

Jakoubek ze Stříbra (jeho pojetí Antikrista není nic víc než zdařilou kompilací učení jeho předchůdců – Viklefa, Jana Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova).

6. Anotace

1. Příjmení a jméno autorky: Bc. Kudrnáčová Nad'a
2. Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta
3. Název diplomové práce: Apokalyptické motivy v husitské literatuře
4. Jméno vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.
5. Počet znaků: 143424
6. Počet příloh: 0
7. Počet titulů použité literatury: 98
8. Klíčová slova: Apokalypsa, husitství, kazatelství, traktát, Jan Milíč z Kroměříže, Petr Chelčický, Jakoubek ze Stříbra, eschatologie, Antikrist
9. Anotace diplomové práce: Magisterská práce se zabývá vlivem literární charakteristiky Zjevení Janova na vybraná díla husitské a předhusitské literatury od Jana Milíče z Kroměříže, Petra Chelčického a Jakoubka ze Stříbra. Jednotlivé texty primární literatury jsou porovnány se třemi hlavními literárními rysy Apokalypsy; na základě analýzy jsou s ohledem na eschatologický čas Zjevení zařazeny časově; posledním bodem je popsání představ Antikrista, jak ho sledování autoři chápali.

7. Zusammenfassung

In meiner Arbeit untersuche ich den Einfluss der literarischen Charakteristik der Apokalypse auf fünf ausgewählte Werke aus der Hussitenzeit und Vorhussitenzeit: *Kázání o posledním dni* und *Knížka o Antikristu* von Jan Milič z Kroměříže, *Řeč o Šelmě* a *Jiná řeč o Šelmě* von Petr Chelčický und *Výklad na Zjevení svatého Jana* von Jakoubek ze Stříbra.

Das letzte Buch der Bibel, die Apokalypse, weist aus der literarischen Sicht drei interessante und auffallende Merkmale auf. Erstens handelt es sich um die Logik seiner Metaphern: Bilder, die in der Offenbarung dargestellt werden, sind mit Hilfe „normaler Logik“ unverständlich und als solche können als „traumhaft“ (weil im Traum auch Unlogisches Sinn macht) bezeichnet werden. Zweitens: Texte wie Apokalypse können von dem Rezipienten oft als unverständlich und beängstigend empfunden werden, es sei denn, beim Leser kommt es zu einem jähen Moment des Begreifenkönnens. Dritte Charakteristik hängt eng von dem Zeitverständnis der Offenbarung ab: Die Apokalypse steht an der Schwelle zwischen zwei Zeiten, die sich teilweise decken – die eine Zeit nähert sich ihrem Ende und wird als gefährlich wahrgenommen, die zweite, neue und bessere Zeit hat aber schon begonnen.

Die fünf oben erwähnten Werke habe ich aus dieser Sicht analysiert; außerdem bemühte ich mich, die verschiedenen Theorien von Antichrist in diesen Werken zu beschreiben und auf die Frage, ob der Autor schon überzeugt ist, dass das Ende der Welt kommt, Antwort zu geben. Der Antichrist als der größte Gegner Christi soll mit seiner Ankunft den letzten Kampf zwischen dem Guten und dem Bösen ankündigen und kurz vor dem Ende der Welt kommen. Obwohl das Wort Antichrist in der ganzen Bibel nur viermal erwähnt ist, wurden verschiedene Vorstellungen von Antichrist im Mittelalter sehr häufig diskutiert und in Kommentaren zu der Offenbarung des Johannes erörtert. Der Antichrist ist auch in der Reformation zur „literarischen Wappen“ geworden, wenn sich die Streitenden gegenseitig als Antichristi bezeichnet haben.

Was die traumhaften Metaphern anbelangt, steht das Werk von Petr Chelčický völlig unter dem Einfluss der Offenbarung – alle seine Metaphern sind genauso unlogisch wie die apokalyptischen. Auf den Predigten von Jan Milič z Kroměříže und Jakoubek ze Stříbra hat die Offenbarung in dieser Hinsicht keine Spuren hinterlassen.

Die Vorstellung des nähernden Endes der Welt war in keinem der analysierten Werke zu finden. Die Zeit wird zwar als sehr negativ dargestellt, viel mehr als Ende der Welt dürfte es doch nach den einzelnen Autoren zum Ende einer schlechten Epoche kommen. Auch Antichrist wird von allen Autoren überwiegend als nicht-persönliche, böse Kraft dargestellt, die sich gegen Christus

wehrt; jedoch gab es im Leben von Jan Milíč z Kroměříže und Jakoubek ze Stříbra Zeiten, in denen sie Antichrist mit einer historischen Person identifiziert haben: Jan Milíč hat den Kaiser Karl IV. mit Antichrist gleichgesetzt, Jakoubek den Gegenpapst Jan XXIII. Chelčický und Jakoubek beschreiben noch Antichrists Helfer – apokalyptische Tiere, über den Drachen und die große Hure von Babylon.

8. Seznamy literatury

8.1 Primární literatura

- Augustinus, A.: *Křesťanská vzdělanost. De doctrina christiana*. Vyšehrad, Praha 2004.
- Bibli svatá aneb Všecka svatá písmena Starého i Nového zákona*. Podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Nákladem synodní rady Českobratrské církve evangelické, Praha 1940.
- Biblia Sacra juxta Vulgatam Clementinam*. Societatis Sancti Joannis Evangelisti, Romae, Tornaci, Parisiis 1956.
- Chelčický, P.: Jiná řeč o šelmě. In: Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 99 – 102.
- Chelčický, P.: Řeč o šelmě a obrazu jejíem. In: Petřů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952, s. 75 – 98.
- Kolda, bratr OP: O statečném rytíři. In: Kolda, bratr OP: *Mystické traktáty*. Přel. D. Martínková. OIKOYMENH, Praha 1997, s. 2 – 47.
- Z Kroměříže, M.: Kázání o posledním dni Páně. In: Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 109 – 120.
- Z Kroměříže, M.: Knížka o Antikristu. Přel. A. Molnár, J. Vilikovský. In: Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské I*. ČSAV, Praha 1963, s. 55 – 61.
- Z Kroměříže, M.: Milíčův traktát o Antikristovi. In: Kaňák, M.: *Milíč z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975, s. 120 – 127.
- Z Kroměříže, M.: Prophecias et revelatio de Antichristo. In: Menčík, F.: *Milíč a dva jeho spisy z r. 1367*. Věstník královské české společnosti nauk. Třída filosoficko-historicko-filologická, Praha 1890, s. 328 – 336.
- Ze Stříbra, J.: Ex quo spiritu aut qua revelatione autor Jacobellus hanc doctrinam de communione sub utraque hauserit. In: Hardt, H. von der (ed.): *Magnum oeconomicum Constantinense concilium III*. Christian Genschius, Francofurti – Lipdiae 1698, s. 566.
- Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932.
- Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana II*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932.

8.2 Sekundární literatura

- Audusseau, J. - Grelot, P.: Babylon. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 19 – 20.
- Bartoš, F. M.: Lollardský a husitský výklad Apokalypsy. *Reformační sborník*, VI, 1937, s. 112 – 114.
- Bartoš, F. M.: *Petr Chelčický*. Kalich, Praha 1958.
- Bartoš, F. M.: Počátky kalicha v Čechách. *Časopis musea království českého*, XCVI, 1922, s. 43 – 51, 57 – 173.
- Bartoš, F. M.: *Světcí a kacíři*. Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká v Praze, Praha 1949.
- Boubín, J.: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*. Vyšehrad, Praha 2005.
- Cermanová, P.: Jakoubkův a Biskupcův Výklad na Apokalypsu. In: Halama, O. – Soukup, P. (eds.): *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*. Filosofía, Praha 2006, s. 209 – 228.
- Claret, B. J.: Antichrist. In: Kasper, W. (ed.): *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 1*. Herder, Freiburg 1993, s. 744 – 747.
- Coufal, D.: Výklad a autorita Bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Stříbra z roku 1417. *Listy filologické*, 131, 2008, s. 45 – 72.
- Čornej, P.: Jan Žižka. In: Čornej, P.: *Světla a stíny husitství*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 136 – 150.
- Dinzelbacher, P.: *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očištec ve středověku*. Vyšehrad, Praha 2000.
- Frye, N.: *Velký kód*. HOST, Brno 2000.
- Giesen, H.: *Knihy Zjevení apoštola Jana*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999.
- Głowiński, M.: Mistyka. In: Sławinski, J. (ed.): *Słownik terminów literackich*. Wrocław 2000, s. 314.
- Goll, J.: *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhmischen Brüder*. J. Otto, Praha 1878.
- Gurevič, A. J.: *Kategorie středověké kultury*. Mladá Fronta, Praha 1978.
- Havránek, B. et al.: *Výbor z české literatury doby husitské 2*. Československá akademie věd, Praha 1964.
- Heinzmann, R.: *Philosophie des Mittelalters*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1998.
- Herold, V. - Mráz, M.: Jan Milíč z Kroměříže a husitské revoluční myšlení. *Filosofický časopis*, XXII, 1974, s. 765 – 786.

- Horák, C.: Biblická exegese u Chelčického. *Křesťanská revue*, XL, 1973, s. 176 – 181.
- Horák, C.: Chelčického metoda myšlení. *Křesťanská revue*, XL, 1973, s. 29 – 31.
- Chytil, K.: *Antikrist v naukách a umění středověku a husitské obrazné antithese*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1918.
- Iwańczak, W.: *Po stopách rytířských příběhů*. Argo, Praha 2001.
- Kalista, Z.: Milič z Kroměříže a Matěj z Janova. In: Holinka, R. (ed.): *Hrdinové a věštcí českého národa*. Společenské podniky spol. s r.o., Přerov 1948, s. 190 – 213.
- Kaminsky, H.: *A History of the Hussite Revolution*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles 1967.
- Kaňák, M.: *Milič z Kroměříže*. Blahoslav, Praha 1975.
- Kolár, J.: Petr Chelčický. In: Forst, V. (ed.): *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/I. H – L*. Praha: Academia, 1993, s. 404 – 407.
- Kolár, J.: Z diskuse po přednesení příspěvku Jany Nechutové z cyklu přednášek o kultuře a literatuře středověku na FFUK Praha, 1998. Nechutová, J.: Literatura – ancilla theologiae. In: Jiroušková, L. (ed.): *Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku. Sborník přednášek proslavených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku*. KLP, Praha 1998, s. 67.
- Kolář, P.: Milič's Sermo de die novissimo in Its European Context [online, cit. 15. 11. 2011.]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. Vol. 5, part I. Praha 1998, s. 57 – 63. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.
- Kouřil, J.: Homilie. In: Merell, J. (ed.): *Malý bohovědný slovník*. Česká katolická charita, Praha 1963, s. 182.
- Koutský, K.: *Draci středověkého světa*. Mladá Frona, Praha 2005.
- Krmíčková, H.: *Studie a texty k počátkům kalicha v Čechách*. Masarykova univerzita, Brno 1997.
- Krofta, K.: *Duchovní odkaz husitství*. Svoboda, Praha 1946.
- Kybal, V.: M. Matěj z Janova a M. Jakoubek ze Stříbra. *Český časopis historický*, 11, 1905, s. 22 – 37.
- Kybal, V.: Miličův sen. In: Bidlo, J. - Friedrich, G. (eds.): *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám Jaroslava Golla*. Historický klub, Praha 1906, s. 166 – 177.
- Lambert, M.: *Středověká hereze*. Argo, Praha 2000.
- Le Goff, J.: Čas. In: Le Goff, J. (ed.): *Encyklopedie středověku*. Vyšehrad, Praha 2002, s. 91 – 98.
- Le Goff, J.: *Intelektuálové ve středověku*. Karolinum, Praha 1999.
- Loskot, F.: *Milič z Kroměříže. Otec české reformace*. Volná myšlenka, Praha 1911.
- Lyonnet, S.: Satan. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 420 – 421.

- Macek, J.: *Tábor v husitském revolučním hnutí*. Rovnost, Praha 1952.
- Marek, J.: *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích*. Národní knihovna České republiky, Praha 2011.
- Molnár, A.: Písmo v rukou scholastiků. *Křesťanská revue*, XX, 1953, s. 175 –180.
- Molnár, A.: *Pohyb teologického myšlení: přehledné dějiny dogmatu*. Kalich, Praha 1982.
- Molnár, A.: Poslední věci v pohledu Jakoubka ze Stříbra. *Theologická příloha Křesťanské revue*, XXII, 1955, s. 38 – 42.
- Molnár, A.: Úvodem. In: Chelčický, P.: *Zprávy o svátostech. O rotách českých. O nejvyšším biskupu Pánu Kristu*. Molnár, A. (ed.). Kalich, Praha 1980, s. 8 – 18.
- Morée, P. C. A.: The role of the Preacher According to Milicius de Chremsir [online, cit. 15. 11. 2011]. In: David, Z. V. - Holeton, D. R. (eds.): *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 3*. Praha 1998, s. 35 – 48. Dostupné z WWW: <<http://www.brpp.org>>.
- Morée, P. C. A.: *Preaching in fourteenth-century Bohemia. The life and ideas of Milicius de Chremsir († 1364) and his significance in the historiography of Bohemia*. EMAN, Slavkov 1999.
- Mrázek, J.: *Zjevení Janovo*. Centrum biblických studií AVČR a UK, Praha 2009.
- Nechutová, J.: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Vyšehrad, Praha 2000.
- Nechutová, J.: Literatura – ancilla theologiae. In: Jiroušková, L. (ed.): *Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku. Sborník přednášek proslovených v rámci cyklu o kultuře a literatuře středověku*. KLP, Praha 1998, s. 55 – 69.
- Nechutová, J.: Vzdělanost a křesťanské učení. In: Augustinus, A.: *Křesťanská vzdělanost. De doctrina christiana*. Vyšehrad, Praha 2004, s. 11 – 37.
- Novotný, V.: *Náboženské hnutí české ve 14. a 15. stol. Část I. Do Husa*. J. Otto, Praha 1915.
- Petrů, E.: Antikrist a znamení konce ve starší literatuře. In: Čechová, M. (ed.): *Konec a začátek v jazyce a literatuře: sborník z mezinárodní konference: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem 2001, s. 244 – 246.
- Petrů, E.: Dvě studie o Petru Chelčickém. *Listy filologické*, 89, 1966, s. 394 – 402.
- Petrů, E.: K metodě myšlení Petra Chelčického. In: Petrů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Votobia, Olomouc 1996, s. 149 – 156.
- Petrů, E.: *Petra Chelčického Řeč o šelmě a obrazu jejíem*. Dizertační práce. Olomouc 1952.
- Petrů, E.: *Soupis díla Petra Chelčického a literatury o něm*. SPN, Praha 1957.
- Petrů, E.: Středověký chiliasmus jako existenciální prožitek konce epochy. In: Vojtěch, D. (ed.): *Česká literatura na konci tisíciletí. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*. Ústav pro českou literaturu AVČR, Praha 2001, s. 43 – 47.
- Petrů, E.: Traktát a řeč jako žánry české literatury 15. století. In: Petrů, E.: *Vzdálené hlasy. Studie o*

- starší české literatuře. Votobia, Olomouc 1996, s. 118 – 129.
- Petrů, E.: Úvod. In: Chelčický, P.: *Drobné spisy*. Petrů, E. (ed.). Academia, Praha 1966, s. 5 – 27.
- Pokorný, P.: *Literární a teologický úvod do Nového Zákona*. Vyšehrad, Praha 1993.
- Potestà, G. L.: Radical Apocalyptic Movements in the Late Middle Ages. In: McGinn, B. (ed.): *The Encyclopedia of Apocalypticism. Volume 2. Apocalypticism in western history and culture*. Continuum, New York 2003, s. 110 – 142.
- Pražák, J. et al.: *Latinsko-český slovník*. Česká grafická unie, Praha 1929.
- Reidlinger, H.: Apokalypse. In: Bautier, R.-H. (ed.): *Lexikon des Mittelalters. Band I*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2003, s. 748 – 755.
- Rigaux, B. - Grelot, P.: Antikrist. In: Léon-Dufour, X. et al.: *Slovník biblické teologie*. Křesťanská akademie, Řím, Velehrad 1991, s. 9 – 11.
- Scapula, J.: *Lexicon Graeco-Latinum*. Amsterdam 1652.
- Sedlák, J.: Husův pomocník v evangeliu IV. In: Sedlák, J. *Studie a dějiny k náboženským dějinám českým III*. Matice Cyrilometodějská, Olomouc 1916, s. 24 – 38.
- Sedlák, J.: Spis Stanislava ze Znojma De Antichristo. In: Polc, J. V. - Příbyl, S. (eds.): *Miscellanea hussitica Ioannis Sedlák*. KTF UK, Praha 1996, s. 120 – 125.
- Seibt, F.: Die „revelatio“ des Jacobellus von Mies. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer früher Revolution*. Oldenbourg, München 1987, s. 113 – 120.
- Seibt, F.: Peter Chelčický. In: Seibt, F.: *Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer früher Revolution*. Oldenbourg, München 1987, s. 209 – 216.
- Schulz, F.: *Petr Chelčický*. Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých, Praha 1882.
- Soukup, P.: *České reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, Praha 2011.
- Soukup, P.: Dvojitý ideál křesťanského rytíře v husitském období. *Český časopis historický*, 99, 2001, s. 1 – 32.
- Šimek, F.: Úvod. In: Ze Stříbra, J.: *Výklad na Zjevení sv. Jana I*. Komise pro vydávání pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., zřízená při České akademii věd a umění, Praha 1932, s. I – C.
- Šmahel, F.: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008.
- Šmahel, F.: *Idea národa v husitských Čechách*. Argo, Praha 2000.
- Uhlíř, Z.: Středověké kazatelství v českých zemích: nástin problematiky [online, cit. 24. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <http://digit.nkp.cz/mns/uhlir_kazatelstvi.htm>.
- Van Ess, J.: Antichrist. In: Bautier, R.-H. (ed.): *Lexikon des Mittelalters. Band I*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 2003, s. 703 – 705.
- Vida, B.: Sermo ako vrchol kazateľskej činnosti v XII.-XVI. storočí. In: Malura, J. (ed.): *Žánrové*

aspekty starší literatury. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Ostrava 2010, s. 45 – 64.

Vilikovský, J.: *Písemnictví českého středověku*. Universum, Praha 1948.

Weddige, H.: *Einführung in die germanistische Mediävistik*. C. H. Beck, München 2003.

Zlámal, B.: Jan Milíč z Kroměříže. II. část. *Duchovní pastýř*, XXII, 1973, s. 102 – 107.